

สตรีในวรรณกรรมอียิปต์ - ยุค ค.ศ.1914 - 1919

งานเขียนของนะฎีบ มะห์ฟูซ

มานพ อาดัม

ทุนพัฒนาอาจารย์ใหม่/นักวิจัยใหม่ กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช

สตรีในวรรณกรรมอียิปต์ - ยุค ค.ศ.1914 - 1919

งานเขียนของนะฎิบ มะห์ฟูซ

มานพ อาดัม

ทุนพัฒนาอาจารย์ใหม่/นักวิจัยใหม่ กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช

สตรีในวรรณกรรมอียิปต์- ยุค ค.ศ.1914 – 1919

งานเขียนของนะญิบ มะห์ฟูซ

มานพ อาคัม¹

1. หัวข้อวิจัย “สตรีในวรรณกรรมอียิปต์- ยุค ค.ศ.1914 – 1919”

2. ชื่อผู้วิจัย

มานพ อาคัม

3. ชื่อผู้เชี่ยวชาญที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร. อนงค์นาฏ เกกิงวิทย์

4. ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ในช่วงปี ค.ศ. 1914-1919 สังคมอียิปต์เผชิญกับการตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ กระแสสังคมและค่านิยมแบบตะวันตกเริ่มไหลบ่าเข้ามา แต่วิถีชีวิตของสตรีอียิปต์ยังคงยึดมั่นในจารีตประเพณีแบบดั้งเดิมและหลักศรัทธาอย่างเคร่งครัด ไม่โหนกระแสตะวันตกที่เริ่มไหลบ่าเข้ามา บทบาทและหน้าที่หลักๆของสตรีคือช่างทำหลัง เป็นแม่บ้าน ภรรยา และที่ปรึกษาสามี จนกระทั่งเกิดการปฏิวัติประชาชน ค.ศ. 1919 สตรีเริ่มมีบทบาทสำคัญทางด้านการเมืองและถูกกล่าวขานในวรรณกรรมอียิปต์ในฐานะมารดาและภรรยาที่ให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลังอีกทั้งเริ่มออกมาเคลื่อนไหวเดินขบวนบนท้องถนนยื่นหยัดเคียงข้างผู้ชายอย่างกล้าหาญ เสริมสร้างขวัญและกำลังใจแก่สามีและลูกๆรวมถึงญาติพี่น้องเพื่อให้เกิดความฮึกเหิมในการต่อสู้ การรุกรานของกองกำลังต่างชาติและสภาพบ้านเมืองในยามนั้นทำให้ภาพลักษณ์ของสตรีอยู่บนพื้นฐานของความรักชาติ

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาอาหรับ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สตรีอียิปต์ในนวนิยายของนะฎิบ มะห์ฟูซ ชุด *The Cairo Trilogy* ภาคแรก (*Palace Walk*) ในด้านบทบาทและหน้าที่ทางด้านครอบครัว สังคม การเมืองและพบว่า ผู้ประพันธ์ได้แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ความเป็นสตรีอียิปต์ที่ยึดมั่นในหลักศรัทธาและจารีตดั้งเดิม และบทบาทสตรีที่เกือบทัดเทียมบุรุษในการออกมาต่อสู้ทางการเมืองในการปฏิวัติค.ศ.1919

นอกจากนี้ผู้วิจัยต้องการต่อยอดบทบาทสตรีในนวนิยายของนะฎิบ มะห์ฟูซ : ผลกระทบต่อจักรวรรดินิยมที่มีต่อการเมืองและสังคมอียิปต์ที่พุดถึงสตรีอียิปต์ในภาพกว้างๆ โดยนารีมา แสงวิมาน.

5. วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์บทบาทสตรีผ่านวรรณกรรม
2. เพื่อเผยบทบาทของสตรีอียิปต์ที่มีส่วนร่วมทางด้านศาสนา การเมือง และสังคม
3. เพื่อแสดงให้เห็นว่าสตรีอียิปต์มีสิทธิเสรีภาพ ทางด้านความคิด เหมือนสตรีอื่นๆทั่วไป

6. สมมุติฐานหรือแนวเหตุผล

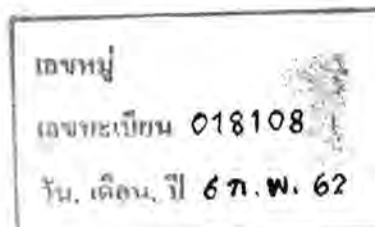
การศึกษาเกี่ยวกับสตรีในวรรณกรรมอียิปต์จะช่วยให้เห็นบทบาทของสตรีอียิปต์ และช่วยให้เรามองเห็นความเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติ ความคิดของสตรีอียิปต์ยุค ค.ศ. 1914 จนถึงการปฏิวัติอียิปต์ ค.ศ. 1919

7. ขอบเขตการวิจัย

นวนิยายเรื่อง *บัยน์ลกอสรอยน์ (Palace Walk)*

8. วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาเอกสารต้นฉบับเรื่อง บัยน์ลกอสรอยน์ ฉบับภาษาอาหรับและฉบับแปลภาษาอังกฤษและภาษาไทย
2. ศึกษางานวิจัยและทฤษฎีทางวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

3. วิเคราะห์ข้อมูล

4. สรุปผลการวิจัยและเรียบเรียงเป็นรายงานวิจัย

9. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

เชิงปริมาณ

บทความวิจัยเพื่อเผยแพร่ในการประชุมวิชาการ 1 บทความ จำนวน 40 หน้า

เชิงคุณภาพ

1. เห็นบทบาทของสตรีในสังคมอียิปต์ผ่านวรรณกรรมยุคใหม่
2. เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและทัศนคติของสตรีชาวอียิปต์
3. ศึกษาลักษณะของสตรีอียิปต์ที่ผ่านมาเหมือนถูกกีดกันแต่ในความเป็นจริงคือการให้เกียรติ
4. สร้างองค์ความรู้ให้กับสาขาวิชาภาษาอาหรับ เป็นฐานข้อมูลและเอกสารอ้างอิงสำหรับการเรียนการสอนวรรณกรรมอาหรับ

ดัชนีวัดความสำเร็จ

บทความวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “สตรีในวรรณกรรมอียิปต์- ยุค ค.ศ. 1914 – 1919” เพื่อเผยแพร่ในวารสารวิชาการ 1 ฉบับ จำนวน 40 หน้า

10. ระยะเวลาดำเนินการ

3 ตุลาคม 2554 – 30 กันยายน 2555

บทนำ

บัยนัลกอสรอยน์ (*Palace Walk*) เป็นนวนิยายอาหรับภาคแรกจากนิยายของนะฎิบ มะห์ฟูซ ชุด *The Cairo Trilogy* ซึ่งเป็นที่รู้จักของนักอ่านและนักเขียนทั่วโลกในฐานะเรื่องสำคัญที่สุดของนะฎิบ มะห์ฟูซ นักเขียนรางวัลโนเบลสาขาวรรณคดีในปี ค.ศ. 1988 จากนวนิยายไตรภาคเรื่องนี้มี 3 ภาค คือ *บัยนัลกอสรอยน์ (Palace Walk)* *กอสรูซเซาวักี (Palace of Desire)* *อัสซุกกรียะฮ์ (Sugar Street)* ที่มีเนื้อหาสะท้อนภาพครอบครัวมุสลิมขนาดใหญ่และทัศนคติของการครองเรือนตั้งแต่ยุคที่ภรรยาอยู่ใต้อำนาจสามีจนกระทั่งถึงยุคที่สตรีเกือบจะเท่าเทียมผู้ชาย การขัดแย้งระหว่างสมาชิกในครอบครัวกับความยึดมั่นในพฤติกรรมและหลักการศรัทธา การต่อสู้ชนบประเพณีที่เคร่งครัด การต่อสู้ของประชาชนชาวอียิปต์ภายใต้อำนาจของจักรวรรดินิยมอังกฤษและการดำเนินชีวิตท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง กาลเวลาเป็นหัวใจสำคัญในเรื่องนี้ นะฎิบ มะห์ฟูซ นักประพันธ์ได้เชื่อมโยงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงนี้กับตัวละครหลักอย่างครอบครัวของชัยยิด อะห์มัด อับดุลญะวาด ซึ่งเป็นครอบครัวขนาดใหญ่อาศัยอยู่ใจกลางไคโรที่ต่อต้านการเข้ามาปกครองอียิปต์และการแทรกแซงการเมืองภายใน อีกทั้งลิดรอนสิทธิเสรีภาพของประชาชนโดยเฉาะอย่างยิ่งสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกทางด้านความคิด การเมือง การจับตัวและการเนรเทศผู้นำที่เห็นต่างให้ออกนอกประเทศทำให้ประชาชนไม่พอใจและเรียกร้องให้ปล่อยผู้นำทางการเมืองของพวกเขาออกมาอย่างชะฮัด ซัมมุลและพรรคพวก ที่ไม่ต้องการอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ การเดินขบวนเริ่มต้นขึ้นปี ค.ศ. 1919 ฟูห์มี อับดุลญะวาดและเพื่อนๆ นักศึกษาผู้มีอุดมการณ์เดียวกัน ผู้นำมุสลิมและคริสเตียน ผู้พิพากษา คนทำงาน ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชนทั่วไปต่างออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องและทวงถามสิทธิเสรีภาพของภาคประชาชนที่ถูกขโมยไปโดยอังกฤษผ่านทางข้าหลวงใหญ่ มวลมหาประชาชนเรือนแสนใส่หมวกหรือไม้เท้าพกหัวตามประเพณีต่างเดินหน้าไปตามท้องถนนและจตุรัสทั่วไคโรตะโกนร้องเพลงแสดงความรักชาติ หน้าต่าง เฉลียงหน้าบ้าน และหลังคาเต็มไปด้วยผู้คนที่ร้องเพลงตาม การเดินขบวนประท้วงลุกลามขยายใหญ่โตไปยังจังหวัดต่างๆสุดท้ายอังกฤษกลัวเหตุการณ์จะรุนแรงและไม่สามารถจะควบคุมมวลมหาประชาชนได้จึงยอมตามความต้องการของประชาชนอียิปต์ ปล่อยตัวชะฮัด ซัมมุลจากการคุมขังพร้อมกับการสลายการชุมนุมประท้วงด้วยการสาดกระสุนใส่ผู้ชุมนุมทำให้ผู้คนตายและล้มเจ็บเป็นจำนวนมาก กลายเป็นโศกนาฏกรรมที่ประชาชนอียิปต์ไม่เคยลืมต่อการกระทำของกองกำลังทหารอังกฤษและข้าหลวงใหญ่พร้อมทั้งการพลีชีพของฟูห์มี วีรบุรุษขบวนการกู้ชาติในการปฏิวัติประชาชน

ครั้งนี้ การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงครั้งนี้แสดงให้เห็นบทบาทสตรีที่โดยปกติแล้วบทบาทของเธอถูกจำกัดภายในบ้าน ถูกลมองแยกออกจากเรื่องภายนอก แต่เหตุการณ์ครั้งนี้สตรีเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตของอียิปต์ บทบาทของพวกเธอทางด้านการเมืองถูกนำมากล่าวในวรรณกรรมอียิปต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในการออกมาเคลื่อนไหวและเดินขบวนประท้วงเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายอย่างกล้าหาญโดยไม่หวั่นเกรงศัตรูใดๆ ในการปฏิวัติ ค.ศ. 1919 จนสร้างความหวาดกลัวต่อกองกำลังต่างชาติอย่างอังกฤษและคณะผู้แทนผู้สำเร็จราชการ "โคโรรวมถึงข้าหลวงใหญ่อังกฤษ ผู้มีบทบาทสำคัญในการนำเดินขบวนประท้วงครั้งนี้คือ ฮูดา ชะอ์รอเวีย สร้างความปลาบปลื้มดีใจกับ ชะอ์ด ชัมลูล วีรบุรุษการปฏิวัติอียิปต์ ค.ศ. 1919 เป็นอย่างมากถึงกับเอ่ยปากสรรเสริญ แซ่ช่องสตรีในการกล่าวสุนทรพจน์ต่อหน้าประชาชนผู้ให้การสนับสนุนถึงความกล้าหาญของวีรสตรีอียิปต์ที่มีส่วนร่วมในการเรียกร้องเอกราชจากชาติตะวันตก ทำให้บทบาทสตรีได้รับการยอมรับให้มีความเสมอภาคกับผู้ชายในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของสตรีในด้านการเมือง สะท้อนให้เห็นว่าสตรีมีความสัมพันธ์กับสภาพการเมืองอียิปต์ เพราะอียิปต์เป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์การต่อสู้และการต่อต้านจากการตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกอย่างอังกฤษ การรุกรานของกองกำลังต่างชาติและสภาพบ้านเมืองในยามนั้นทำให้ภาพลักษณ์ของสตรีอยู่บนพื้นฐานของความรักชาติ

1. ภูมิหลังวรรณกรรม

1.1 ภูมิหลังนะฎิบ มะห์ฟูซ

นะฎิบ มะห์ฟูซ เป็นนักเขียนนวนิยายที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งของโลกอาหรับ ผลงานของเขาสะท้อนภาพของระบบทุนนิยมที่มีต่อผู้คนในสังคมผ่านตัวละครที่สมมุติขึ้นหากแต่ปรากฏตัวตนอยู่ในเหตุการณ์จริงทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้เขายังได้วิพากษ์วิจารณ์การเมืองในช่วงเปลี่ยนผ่านและการต่อสู้เพื่อให้หลุดพ้นจากการล่าอาณานิคมของตะวันตกอย่างตรงไปตรงมา นะฎิบ มะห์ฟูซ เป็นนักเขียนผู้หนึ่งที่ได้รับการขนานนามว่าเป็นผู้เปิดประตูสู่โลกอาหรับ เนื่องจากงานเขียนที่นำเสนอความเป็นชาติอาหรับในช่วงเวลาแห่งยุคสมัยที่เปลี่ยนไปได้สะท้อนรูปแบบชีวิตของตะวันตกที่ได้รับความนิยมในหมู่ชนอียิปต์แทนที่วัฒนธรรมอิสลามซึ่งเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวอียิปต์ ผลงานของเขาจำนวนไม่น้อยถูกต่อต้านจากกลุ่มมุสลิมอนุรักษนิยม นักการเมืองภายในประเทศ รวมทั้งบรรดานักการศาสนาด้วยเหตุผลที่ว่ามะห์ฟูซได้สร้างตัวละครบางตัวที่ขัดกับหลักการทางศาสนาอิสลามอาทิ การนำเสนอภาพตัวละครชาวมุสลิมที่ท่องเที่ยวตามสถานบันเทิงและซื้อบริการ

จากหญิงบริการอย่างเปิดเผย การคืบคลานและเสพของมีนเมาซึ่งขัดกับบทบัญญัติของศาสนาอิสลาม นอกจากนี้ มะห์ฟูซ ได้วิพากษ์วิจารณ์การเมืองผ่านนวนิยายของเขาโดยคำหนิสภาพทางการเมืองภายในประเทศเป็นเหตุให้ มะห์ฟูซถูกกลุ่มอนุรักษนิยมต่อต้านงานเขียนและลอบทำร้าย

ในทางกลับกันผลงานของมะห์ฟูซ กลับได้รับการยอมรับจากกลุ่มผู้อ่านตะวันตกในฐานะนวนิยายอาหรับที่ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษและภาษาอื่น ๆ อีกมากมาย ประหนึ่งว่างานเขียนของเขาเป็นตัวแทนแห่งชาติอาหรับที่ต้องอาศัยการตีความในบริบททางสังคม วัฒนธรรมและจารีตประเพณีของชาติอาหรับถึงจะเข้าใจ งานเขียนของเขามีการตีพิมพ์ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1939. เรื่อยมา ผลงานที่สร้างชื่อเสียงให้แก่เขาและได้รับการแปลเป็นภาษาไทยคือนวนิยายชุดไตรดโคโร (*The Cairo Trilogy*) มีทั้งหมด 3 ภาค คือ *Palace walk*, *Palace Desire* และ *Sugar Street* นวนิยายชุดนี้สะท้อนภาพสังคมและวิถีชีวิตของชาวโคโรเมืองหลวงของประเทศอียิปต์ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมดั้งเดิมสู่สังคมและการดำเนินชีวิตตามแบบตะวันตกผ่านตัวละครสามรุ่นอายุ และดำเนินชีวิตไปตามเหตุการณ์ทางการเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

นะฎิบ มะห์ฟูซได้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการเมืองในยุคอาณานิคมและยุคหลังได้รับอิสรภาพผ่านตัวละครในนวนิยายเรื่อง *The Cairo Trilogy* เพื่อแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของระบบการเมืองที่ถูกแทรกแซงจากตะวันตก การต่อสู้ทางการเมืองจึงเกิดขึ้นเพื่อต่อต้านอำนาจของจักรวรรดินิยมและชาติมหาอำนาจตะวันตกในรูปแบบต่างๆ เช่นขบวนการมุสลิมอนุรักษนิยม (Muslim Brotherhood) ขบวนการชาตินิยม ตลอดจนลัทธิคอมมิวนิสต์และฟาสซิสต์ซึ่งมีบทบาทในการขับเคลื่อนการเมืองอียิปต์ให้ตื่นตัวและตั้งรับกับรูปแบบของจักรวรรดินิยมที่เปลี่ยนแปลงไป

นะฎิบ มะห์ฟูซเกิดวันที่ 11 ธันวาคม 1911 ในย่านญะมาลียะฮ์ ซึ่งเป็นย่านเมืองเก่าของกรุงโคโรที่เขาใช้ เป็นฉากสร้างนวนิยายหลายเรื่องมีความผูกพันต่อถิ่นกำเนิดอย่างมาก ผู้วิจัยพบว่าผู้ประพันธ์ได้นำเอาประสบการณ์ชีวิตที่บ้านเกิดตั้งแต่วัยเยาว์จนกระทั่งอายุ 10 ปี มาจินตนาการงานเขียนนวนิยายของเขาหลายเรื่องด้วยกัน ก่อนที่ครอบครัวจะย้ายไปอยู่ในย่านอับบาซียะฮ์ ผู้วิจัยขอสรุปความเกี่ยวพันระหว่างนิยายและผู้ประพันธ์ ครอบครัว ภูมิสำเนาและสถานที่ที่มีอิทธิพลต่องานเขียนของผู้ประพันธ์

เมื่อนะฎิบ มะห์ฟูซย้ายถิ่นฐานจากย่านญะมาลียะฮ์มาอยู่ในย่านอับบาซียะฮ์ซึ่งเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาในอดีตและเป็นชุมชนเก่าแก่แห่งหนึ่งในโคโร แออดักด์เย็คเค็มไปด้วยผู้คนเดินบน

ห้องถนน คีออาคารบ้านเรือนติดๆกันคล้ายห้องแถว มีห้างสรรพสินค้า มีตลาด และเป็นท่ารถเมล์สายต่าง ผู้ประพันธ์ยังไม่ลืมช่วงชีวิตวัยเยาว์ที่ย่านละม้ายละม้ายที่อยู่ในความทรงจำของเขา นวนิยายช่วงต้นๆของเขา หลายๆเรื่องจะปรากฏภาพของย่านละม้ายละม้ายที่เป็นชุมชนแออัด นะญีบ มะห์ฟูซ พยายามอธิบายสถานที่ต่างๆที่เขาเคยอาศัยอยู่ ส่วนใหญ่จะเป็นอาคารเก่าๆแบบห้องแถวเรียงรายติดๆกัน ผู้คนเดินขวักไขว่เต็มตรอกซอย ร้านค้าเต็มไปด้วยคนหนุ่มคนแก่นั่งจิบชาเล่นโดมิโนและพูดคุยกัน ผู้อาศัยส่วนใหญ่เป็นชนชั้นรากหญ้า และชนชั้นกลาง มีร้านกาแฟและวงสูบบาราอู๋ ร้านขายของชำ ร้านขายผักและผลไม้ ร้านขายเสื้อผ้า มัลยิด โรงเรียน และสถานเป็นที่อยู่อาศัยของคนรากหญ้า มีถนนสายหลักผ่านชุมชน มีตรอกซอกซอยต่างๆมากมาย ที่จะเชื่อมถึงอาณาเขตอื่นๆ มีรถม้า รถลา คอยอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ส่วนชนชั้นสูงจะปลูกคฤหาสน์ใหญ่โตสวยงามมีลานกว้างมีสนามหญ้าประดับประดาไปด้วยสวนดอกไม้ ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ผู้ประพันธ์ได้อธิบายสภาพความเป็นชุมชน ผู้อาศัย สถานที่ แบบเก่าของชาวอาหรับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศอียิปต์

ครอบครัวของนะญีบ มะห์ฟูซ เป็นครอบครัวชนชั้นกลาง พ่อเป็นข้าราชการ ส่วนแม่ดูแลบ้านและลูกๆ มะห์ฟูซมีพี่น้อง 7 คน เขาเป็นคนที่ 7 คนสุดท้าย ชีวิตวัยเด็กของเขามีความอบอุ่นเพราะได้รับการเลี้ยงดูเป็นอย่างดีจากพ่อแม่และพี่น้อง แต่บางครั้งก็รู้สึกเหงาใจบ้างเพราะช่องว่างระหว่างวัยและความห่างเหินของพี่น้อง ทำให้มีความใกล้ชิดและผูกพันกับมารดามากกว่าบิดาและพี่ๆ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวของนะญีบ มะห์ฟูซในวัยเยาว์ได้สะท้อนอยู่ในนวนิยายชุด *The Cairo Trilogy* ในภาคแรกเรื่อง *บัยนัลกอศรอย (Palace Walk)*

1.2 ภูมิหลังตัวละครและนวนิยายเรื่อง *บัยนัลกอศรอย (Palace Walk)*

นวนิยายเรื่อง *Palace Walk* เป็นภาคแรกของนวนิยายชุด *The Cairo Trilogy* เป็นชื่อถนนแห่งหนึ่งบริเวณไคโรประเทศอียิปต์ มะห์ฟูซ ได้นำเสนอนวนิยายนี้ผ่านตัวละครที่ใช้ชีวิตอยู่ในครอบครัวมุสลิมชาวไคโร และเป็นช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่ของโลกครั้งที่ 1 เริ่มต้นขึ้น ประเทศอียิปต์จึงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของจักรวรรดินิยมอังกฤษตั้งแต่ปี ค.ศ. 1914-1922 กล่าวถึงนับตั้งแต่อังกฤษประกาศเป็นผู้สำเร็จราชการจนถึงสมัยการประกาศอิสรภาพ ในปี ค.ศ. 1869 รัฐบาลอียิปต์ได้กู้เงินจากรัฐบาลอังกฤษเพื่อขุดคลองสุเอซและเป็นเหตุให้อังกฤษอ้างถึงสิทธิ์ในการเข้ามารุกรานประเทศอียิปต์ในเวลาต่อมา คลองสุเอซ เป็นคลองแห่งยุทธศาสตร์สำคัญระหว่างดินแดนตะวันออกกลางและประเทศแถบแอฟริกา เนื่องจากเป็นยุทธศาสตร์ที่เชื่อมการคมนาคมทางน้ำ

ระหว่างทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและทะเลแดงอีกทั้งยังเป็นทางผ่านของเรือรบในช่วงสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและสองอีกด้วย อียิปต์จึงเป็นประเทศที่ชาติมหาอำนาจตะวันตกต่างพยายามเข้ามาแทรกแซงเพื่อแสวงหาผลประโยชน์โดยการเข้ามาของชาติตะวันตกเหล่านี้สร้างความไม่พอใจในหมู่ชนชาวอียิปต์ส่วนใหญ่ ความไม่พอใจดังกล่าวเป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดกระบวนการชาตินิยมเพื่อให้เกิดการคานอำนาจกันระหว่างผู้ถูกกดขี่และผู้รุกราน มะห์ฟูซได้วิจารณ์เหตุการณ์ดังกล่าวที่มีผลต่อตัวละครสำคัญในนวนิยายของเขา ผ่านตัวละครที่ชื่อ ซัยยิด อะห์มัด อุบลตุญญาวัต ตัวละครหลักที่มีบทบาทขับเคลื่อนไปตามความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ครอบครัวของซัยยิด อะห์มัด ได้รับผลกระทบโดยตรงจากกระแสการต่อต้านอังกฤษและการเดินขบวนประท้วงในปี ค.ศ. 1919 เขาต้องสูญเสียบุตรชายคนรองของเขาที่ชื่อพะห์มีไปในเหตุการณ์ครั้งนี้ พะห์มีเป็นตัวแทนของชนรุ่นหนุ่มสาวในสังคมอียิปต์ที่เข้าร่วมขบวนการเรียกร้องอิสรภาพโดยชะอ์ด ชัมลูล บาชานหัวหน้าพรรคการเมืองวาฟด์ พรรคการเมืองชาตินิยมเสียงข้างมากของรัฐบาลอียิปต์เป็นแกนนำคนสำคัญที่พยายามผลักดันให้ทหารอังกฤษถอนกำลังออกจากประเทศ และเรียกร้องให้อังกฤษยกเลิกการอารักขาและประกาศเอกราชให้แก่อียิปต์ ชะอ์ดจึงเป็นบุคคลสำคัญทางการเมืองที่ได้รับการกล่าวถึงในนวนิยายชุดนี้มากที่สุด เขากลายเป็นอุดมคติทางการเมืองและเป็นวีรบุรุษของประชาชนชาวอียิปต์

นอกจากการวิจารณ์การเมืองในนวนิยายเล่มนี้แล้ว มะห์ฟูซได้บรรยายภาพวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเมืองตลอดจนสภาพทางกายภาพของกรุงไคโรที่มีกลิ่นอายของตะวันออกและตะวันตกปะปนกันไปในบ้านอูมะมาลียะฮ์ ซึ่งเป็นสถานที่เกิดและอาศัยของมะห์ฟูซในวัยเด็ก นอกจากนี้มะห์ฟูซยังได้นำเสนอภาพความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกและตะวันออก ภาพตัวละครที่มีชีวิตในความเชื่อและจารีตดั้งเดิมและชื่นชมในวัฒนธรรมตะวันตก เช่น ซัยยิด อะห์มัด ยังคงปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัดในยามเช้า แต่ในยามค่ำก็กลับนิยมและชื่นชมในการสังสรรค์และสถานบันเทิงที่เกิดขึ้น พร้อมกับการเข้ามาของสงครามและจักรวรรดินิยม มะห์ฟูซต้องการจะสะท้อนให้เห็นถึงการครอบงำของตะวันตกในอีกรูปแบบหนึ่งคือการเข้ามาครอบงำทางวัฒนธรรมซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นและกลายเป็นปัญหาสังคมในที่สุด

มะห์ฟูซ บรรยายภาพครอบครัวชนชั้นกลางในกรุงไคโร สภาพครอบครัวที่ผู้ชายมีอำนาจและสิทธิขาดในการปกครองสมาชิกในบ้าน ตลอดจนเป็นผู้แสวงหาปัจจัยในการดำรงชีพเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวและมีหน้าที่ควบคุมกฎกติกาทั้งหมด ส่วนผู้หญิงมีบทบาทในการดูแลครัวเรือน ปฏิบัติตนในฐานะมารดาที่ดีโดยมีหน้าที่อบรมสั่งสอนบุตรให้เป็นคนดีของสังคม ทั้งยังได้นำเสนอเรื่องราวก่านิยมตามจารีตของชาวอียิปต์ซึ่งขัดกับวิถี

อิสลามที่ดั่งงาม ซึ่งเป็นค่านิยมและจารีตของคนรุ่นใหม่ที่อยู่ภายใต้กระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่ไหลบ่าเข้าท่วมพื้นประเทศอียิปต์ในสมัยนั้น

ผู้ประพันธ์ได้เล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1914- 1919 ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับสมาชิกครอบครัวมุสลิมขนาดใหญ่ที่มีชัยญิด อะห์มัด อับดุลญะวาดเป็นหัวหน้าครอบครัว มีอาชีพค้าขายและเป็นเจ้าของร้านขายของชำในไคโร ฐานะทางสังคมถือว่าเป็นชนชั้นกลาง ยึดมั่นในจารีตประเพณีที่เข้มงวด แต่อีกด้านหนึ่งเป็นคนชอบหาความสำราญในยามค่ำคืน ดินนักร้องและชอบดูนักเต้นระบำหน้าห้อง ชัยญิด อะห์มัด อับดุลญะวาดเป็นคนที่มีความกล้าหาญสำหรับสมาชิกทุกคนในครอบครัว เป็นผู้ที่มีความเด็ดขาดในการตัดสินใจทุกเรื่องในบ้าน แม้กระทั่งภรรยาของเขาก็ยอมจำนน "ไม่กล้ามีปากมีเสียงหรือขัดคำสั่ง ชัยญิด อะห์มัด อับดุลญะวาดเป็นตัวละครที่ผู้ประพันธ์สร้างขึ้นให้เห็นอำนาจบิดาธิปไตยของผู้นำครอบครัวที่มีต่อภรรยาและลูกๆ ทั้งห้าคนของเขา สมาชิกทุกคนเชื่อฟังโดยไม่มีใครกล้าขัดคำสั่ง ในขณะที่ภรรยาของเขาอะมีนะฮ์เป็นสตรีที่ยึดมั่นในจารีตประเพณีแบบเก่าอย่างเหนียวแน่น เติบโตในครอบครัวนักการศาสนาที่เคร่งครัด มีบิดาเป็นครูสอนศาสนา (เชกศาสนา) และเป็นผู้ท่องจำคัมภีร์ นางถูกอบรมสั่งสอนให้อยู่ในกรอบของศาสนาและเชื่อฟังบิดามารดา บุคลิกสุภาพอ่อนโยน โอบอ้อมอารี แม้อะมีนะฮ์จะมีบุคลิกที่อ่อนโยน มีความใกล้ชิดกับลูก แต่ก็มีความอ่อนโยนที่แฝงไว้ด้วยความอ่อนแอและปราศจากอำนาจ นางแต่งงานกับชัยญิด อะห์มัด อับดุลญะवादตอนอายุยังไม่ถึงสิบสี่ปี มีบุตรด้วยกัน 4 คนคือ เคาะดีญะฮ์ อายุ 20 ปี พะหีมี่ อายุ 18 ปี อาอิชะฮ์ อายุ 16 ปี กะมาล อายุ 10 ปี

ยาซีนเป็นพี่ชายคนโตของครอบครัวชัยญิด อะห์มัด อับดุลญะवाद เป็นลูกที่เกิดจากภรรยาเก่า ยาซีนเป็นตัวละครที่ผู้ประพันธ์สร้างขึ้นมามีบุคลิกที่คล้ายชัยญิด อะห์มัด อับดุลญะवादในด้านความเป็นคนเจ้าชู้ ชอบหาความสำราญในยามค่ำคืน ชอบเที่ยวผู้หญิง ดินนักร้อง ชอบดูนักเต้นระบำหน้าห้อง ชอบความโอ้อ่า และพิถีพิถันในการเลือกใช้เสื้อผ้า เนคไท และซื้อเสื้อเชิ้ตราคาแพงๆ

พะหีมี่เป็นตัวละครที่ผู้ประพันธ์สร้างขึ้นให้เป็นวีรบุรุษในช่วงที่อียิปต์ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ พะหีมี่เปรียบเสมือนตัวแทนของชาวอียิปต์ที่ออกมาเคลื่อนไหวต่อต้านการเข้ามาของชาติตะวันตกอย่างอังกฤษ การเข้าร่วมสถานศึกษาที่ออกมาเดินขบวนต่อต้านอังกฤษ ภายหลังจากที่อังกฤษเข้ามาปกครองอำนาจอียิปต์โดยเฉพาะการกระทำของอังกฤษที่ออกมาขับไล่ผู้ปกครองของเขาอย่างเคดีฟ อับบาสที่สองและผู้นำชาตินิยมอย่างชะฮ์ด ชัมสุต มุฮัมมัดพะรีด ให้ลี้ภัยไปต่างประเทศ การทำงานการเมืองของพะหีมี่ดำเนินการอย่างเงียบๆ

แม้กระทั่ง ชัยยิด อะห์มัด อับดุลญะวาด และอะมีนะฮ์ผู้เป็นบิดามารดาก็ไม่ทราบเรื่องดังกล่าว

เคาะดีญะฮ์และอาอิชะฮ์เป็นตัวละครที่ละเอียดอ่อน ะหฺฟูซสร้างขึ้นมาให้อยู่ในขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีตแบบเก่าๆ ที่บิดามารดาไม่เห็นความสำคัญที่จะต้องศึกษาในระดับสูงเพราะสังคมอียิปต์ยังไม่เปิดกว้างที่จะสนับสนุนสตรีให้ศึกษาต่อในระดับสูง ทำให้บทบาทสตรีจึงเป็นเพียงแม่บ้านและเตรียมตัวเป็นศรีภรรยาที่ดีของสามี งานหลักๆคือเย็บปักถักร้อย ทำความสะอาดบ้าน และซักผ้า หลังจากนั้นไปช่วยแม่ทำอาหารในห้องครัว เคาะดีญะฮ์เป็นตัวละครหน้าตาธรรมดา แต่เคร่งครัดในศาสนา บางครั้งรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจที่เกิดมาไม่สวยเหมือนน้องสาว ส่วนอาอิชะฮ์เป็นตัวละครที่เกิดมาสวย ผอมบางหุ่นดี แต่ไม่ค่อยเคร่งครัดในศาสนา

กะมาลเป็นตัวละครที่คล้ายละเอียดอ่อน ะหฺฟูซผู้ประพันธ์นวนิยายเรื่องนี้มากที่สุด เป็นบุตรคนสุดท้องของครอบครัว ชีวิตในวัยเด็กของกะมาลมีความสนิทสนมกับมารดามากกว่าบิดา เพราะมารดาเป็นคนที่คอยอบรมและสั่งสอนวิชาการด้านศาสนาแก่เขา กะมาลภูมิใจมากที่แม่เป็นทั้งมารดา ครู เขามักชื่นชมความรู้ของแม่ที่ได้รับถ่ายทอดจากตาที่เป็นผู้เคร่งครัดศาสนา และเป็นเชค (ผู้รู้) สอนศาสนาที่มีสายอัลอัชฮัร ทำให้ความสัมพันธ์กับมารดามากกว่าบิดาและพี่น้องคนอื่นๆเช่นเดียวกับผู้ประพันธ์ที่มีความรักความสนิทสนมกับมารดามากกว่า

2. บทบาทสตรีในวรรณกรรมอียิปต์ยุค ค.ศ. 1914-1919

ในช่วงปี ค.ศ. 1914-1919 เป็นช่วงเวลาที่อียิปต์เผชิญกับการตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ประชาชนต้องสูญเสียอิสรภาพและสิทธิเสรีภาพในการดำรงชีวิตและพยายามเรียกร้องเอกราชและคืนอำนาจให้ประเทศอียิปต์ การเข้ามาของตะวันตกอย่างอังกฤษพยายามเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนอียิปต์และจารีตประเพณีของมุสลิมที่เข้มงวดจากรุ่นสู่รุ่น ท่ามกลางกระแสค่านิยมแบบตะวันตกที่เริ่มไหลบ่าเข้ามาสู่ครอบครัว สังคม เช่น การแต่งกาย ค่านิยมการบริโภคและสถานบันเทิงในยามค่ำคืนแบบตะวันตกที่มีเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แต่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของสังคมอียิปต์ได้มากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของสตรีอียิปต์ที่ยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีตแบบเก่าๆ ที่มาจากคนรุ่นก่อนจากรุ่นสู่รุ่นและวิถีชีวิตที่มาจากคำสอนของอิสลามที่ไม่นิยมความหรูหรา ความฟุ้งเฟ้อแบบตะวันตก ทำให้สตรีอียิปต์ในรุ่นนี้ถูกกล่าวในวรรณกรรมอียิปต์ว่าเป็นสตรีที่ดีงามไม่ว่าจะในฐานะความเป็นแม่ ภรรยา บุตรี เพื่อนบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในฐานะแม่เป็นสิ่งที่สังคมอียิปต์คาดหวังมากที่สุด เพราะจะต้องดูแลสมาชิกในครอบครัวแทนสามี แต่ในขณะที่เดียวกันด้วยความเป็นแม่ก็สามารถที่จะกำหนดหน้าที่และการมีส่วนร่วมทางด้านสังคม ศาสนาและการเมือง

นะญิบ มะห์ฟูซ ผู้ประพันธ์ชาวอียิปต์ได้แสดงให้เห็นในวรรณกรรมอียิปต์เรื่องนี้ว่าสตรีอียิปต์มักถูกนำเสนอภาพในรูปแบบอุดมคติ เกรงครัดในจารีตประเพณีแบบดั้งเดิม อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน เย็บปักถักร้อย แต่งกายเรียบร้อย กลุมฮิญาบ พุดจาไพเราะอ่อนหวาน เป็นผู้หญิงแบบเก่า ออกนอกบ้านคนเดียวตามลำพังไม่ได้ ต้องมีมะห์รอมไปด้วย ไม่พูดคุยกับชายแปลกหน้า เป็นกุลสตรี เป็นแม่ที่ดี อ่อนโยน และเป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์ เชื้อฟิงสามี รับผิดชอบครอบครัว และทำหน้าที่แทนสามีเมื่อสามีไม่อยู่บ้าน

สตรีกับความเป็นแม่

ในสังคมอียิปต์ “ความเป็นแม่” ได้รับความเคารพมาจากหลักคำสอนของอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและหน้าที่ของสตรี ว่าด้วยความสำคัญของผู้เป็นแม่หรือสถานะของมารดา เป็นหลักฐานที่สนับสนุนว่าอิสลามให้เกียรติสตรีเพศและไม่เคยลดทอนศักดิ์ศรีของลูกผู้หญิง อัลกุรอานได้กำชับเรื่องของแม่ให้ทำความดีต่อแม่ ดังโองการที่กล่าวว่า “และเราได้ส่งมนุษย์(ให้ทำความดี)กับบิดามารดาของเขา (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง) มารดาของเขาได้อุ้มครรภ์เขาด้วยความเหน็ดเหนื่อยอยากเป็นทวิ และการหย่านมเขาในระยะเวลาสองปี

เจ้าจงขอบคุณข้าและขอบคุณบิดามารดาของเจ้า ยังจำนั้นคือที่ที่เจ้าต้องกลับมา” (ลูกมาน:14) อัลเลาะห์ได้สั่งเรื่องการทำดีต่อพ่อแม่เป็นภาระหน้าที่สำคัญรองลงมาจากภารกิจรักดีต่อพระองค์ เป็นการบอกถึงความสำคัญที่ต้องทดแทนบุญคุณของทั้งสอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำคัญของแม่เด่นชัดและถูกกำชับมากขึ้นอีกเพราะอัลเลาะห์(ช.บ.)ได้เจาะจงพูดถึงแม่ด้วยการอธิบายถึงความเหน็ดเหนื่อยและความยากลำบากในการอุ้มท้องและยังต้องให้นมลูกอีกเป็นเวลาสองปี เพื่อย้ำถึงหน้าที่ที่ต้องทำดี แม่จึงเป็นผู้ที่ควรต้องได้รับการเอาใจใส่และการตอบแทนคุณมากกว่าบิดาดังวจนะของศาสดาบทหนึ่งความว่า “เศาะฮาบะฮ์(สาวก)ท่านหนึ่งได้ถามศาสดามุฮัมมัด(ช.ล.)ว่า ผู้ใดที่ฉันควรทำความดีต่อเขามากที่สุด? ท่านตอบว่า “มารดาของท่าน” เศาะฮาบะฮ์ได้ถามต่อว่า หลังจากนั้นล่ะ? ท่านตอบอีกว่า “มารดาของท่าน” เขาถามต่ออีกว่า หลังจากนั้นเป็นผู้ใดต่อ? ท่านศาสนทูตยังตอบอีกว่า “มารดาของท่าน”เศาะฮาบะฮ์ ผู้นั้นยังไม่หยุดถามว่า หลังจากนั้นเป็นใครอีก? ในที่สุดท่านศาสนทูตจึงตอบว่า“บิดาของท่าน” อิมามนะวะวีฮ์ (ม.ป.ป. : 3003) จากพระวจนะบทนี้เข้าใจว่าสำหรับแม่แล้วควรจะต้องได้รับการทำความดีมากกว่าผู้เป็นพ่อถึงสามเท่า เพราะสาเหตุมาจากความยากลำบากในการอุ้มท้อง การคลอดบุตรและการให้นม ความเหนื่อยยากเหล่านี้มีเพียงแม่ผู้เดียวเท่านั้นที่ต้องแบกรับ ส่วนพ่อนั้นมีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูเท่านั้น อีกทั้งศาสดามุฮัมมัด(ช.ล.)ได้สะท้อนจากประวัติศาสตร์ความรักของแม่ที่มีต่อลูกในวจนะบทหนึ่งที่เล่าว่า “ระหว่างหญิงสองคนแต่ละคนมีลูกชายกันคนละหนึ่ง ได้มีหมาป่ามาเอาลูกชายอีกคนหนึ่งไป นางจึงกล่าวกับเพื่อนนางว่า แท้จริงหมาป่าเอาลูกของเธอไป และหญิงอีกคนหนึ่งกล่าวว่า แท้จริงหมาป่าเอาลูกของเธอไปต่างหาก ทั้งสองจึงไปหานบีดาวูด(เดวิด)เพื่อให้ตัดสิน นบีดาวูดตัดสินให้แม่หญิงที่แก่กว่า และทั้งสองได้ไปหานบีสุลัยมาน(โซเลมอน) บุตรนบีดาวูด (อ.) โดยเล่าเรื่องราวให้ฟัง นบีสุลัยมานจึงกล่าวว่า จงเอามีดมาให้ฉัน ฉันจะตัดแบ่งให้เจ้าทั้งสอง หญิงที่อ่อนวัยกว่าจึงกล่าวว่า อย่าทำอย่างนั้นเลย ขออัลเลาะห์ทรงเมตตาท่าน ลูกคนนี่คือลูกของนาง นบีสุลัยมานจึงตัดสินให้ลูกคนนั้นเป็นของหญิงที่อ่อนวัยกว่า” อิมามนะวะวีฮ์ (ม.ป.ป. : 2152)

ความเป็นแม่เป็นธรรมชาติของผู้หญิงที่ติดตัวมา เมื่อเกิดเป็นผู้หญิงก็ต้องเป็นแม่และภรรยา และเมื่อเป็นแม่ก็ต้องรักลูก ปฏิบัติดีต่อลูก ดูแลลูก ห่วงลูกและทำทุกอย่างเพื่อลูกแม้ว่าจะเจ็บ โตขึ้นเป็นหนุ่มสาว ในสังคมอียิปต์ความเป็นแม่เป็นสัญลักษณ์ที่ผูกติดกับผู้หญิง หน้าที่หลักของผู้หญิงคือการให้กำเนิดบุตรและการเลี้ยงดู ดังที่ผู้ประพันธ์ได้กล่าวว่า “เด็ก ๆ ก็ถือกำเนิดขึ้นมาคนแล้วคนเล่า แต่พวกเขาลืมตาในโลกในสภาพยังไม่แข็งแรงพอที่จะช่วยเธอขับไล่ความกลัวหรือปลอบใจเธอ ในตรงกันข้ามความกลัวของเธอยิ่งทวีคูณด้วยจิตใจที่ห่วงใย

พวกเขาว่าจะได้รับอันตราย เธอกอดลูกไว้แน่นด้วยสองแขน ให้ความรักอย่างเกินพอและคอยดูแลไม่ว่าตื่นหรือหลับและขอความคุ้มครองปกป้องจากพระเจ้าให้พ้นจากมารร้าย (ภูตผีปีศาจ) ด้วยการอ่านซูเราะฮ์ (บทหนึ่ง) จากคัมภีร์อัลกุรอาน รวมถึงบทขอพร จิตใจของเธอจะสงบลงก็ต่อเมื่อสามีกลับจากการสังสรรค์กันตอนกลางคืน”

حاء الأبناء تباعا ولكنهم كانوا أول عهدهم بالدنيا لحما طريا لا يبدد خوفا ولا يطمئن جانبا، وعلى العكس ضاعف من خوفها بما أثار في نفسها المتهافة من اشفاق عليهم وجزع أن يمسه سوء. فكانت تحويهم بذراعيها وتغمرهم بأنفاس العطف وتحيطهم في اليقظة والنام بدرج من السور والأحجية والرقا والتعاويد، أما الطمأنينة الحقة فلم تكن لتدوقها حتى يعود الغائب من سهرة.²

ผู้ประพันธ์ได้อธิบายความเป็นแม่ และการให้กำเนิดบุตร การทะนุถนอมเลี้ยงดู การให้ความรักและคอยดูแลไม่ว่าหลับหรือตื่น การขอความคุ้มครองปกป้องจากมารร้าย (ภูตผีปีศาจ) ที่อาจจะมาครอบงำลูกๆของนาง

สตรีกับหน้าที่ภรรยา

สตรีในฐานะภรรยา มีบทบาทหน้าที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวของคนอียิปต์ ภรรยาและสามี มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ในการเป็นผู้เติมเต็มซึ่งกันและกัน เพราะแต่ละฝ่ายไม่สามารถแสดงศักยภาพที่ตนมีอยู่โดยสมบูรณ์เพียงลำพังได้ เช่น การสืบเชื้อสายวงศ์ตระกูล ฯลฯ อัลกุรอานได้กล่าวถึงสตรีที่เป็นภรรยาว่า “พระองค์ได้ทรงแพร่จากทั้งสองซึ่งชายและหญิงมากมาย” (อันนิซาฮ์ :1) และอีกโองการหนึ่ง “นางทั้งหลายเป็นอาภรณ์สำหรับพวกเจ้า และพวกเจ้าเป็นอาภรณ์สำหรับพวกนาง” (อัลบะเกาะเราะฮ์ :187) โองการนี้อัลกุรอานได้อธิบายภรรยาและสามีที่ทั้งสองต่างเป็นอาภรณ์ซึ่งกันและกัน อาภรณ์ที่ให้ความอบอุ่น คอยดูแลเอาใจใส่ ปกป้องเกียรติยศและศักดิ์ศรี และเป็นที่เชิดชูซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ศาสนายังได้กล่าวเสริมอีกว่า “และภรรยาเป็นผู้ดูแลบ้านและลูกของสามีเธอ และเธอเป็นผู้รับผิดชอบต่อผู้อยู่ใต้การดูแลของเธอด้วยเช่นกัน” อิมามนะวะวี (ม.ป.ป. : 2303) เป็นเสมือนหน้าที่ของภรรยาที่จะต้องดูแลความเรียบร้อยในบ้านและอบรมดูแลสมาชิกใน

² นะฎีบ มะห์ฟูซ . บัซนัลกัศรอฮ์ . หน้า 8

ครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่สามีไม่อยู่บ้าน ภรรยาต้องทำหน้าที่แทนสามีจนกว่าสามีจะกลับมาจากการทำธุระหรือกลับมาจากการเดินทางไกล เช่น การเยี่ยมเยียนพี่น้องต่างถิ่น การไปประกอบพิธีฮัจญ์ และธุระอื่นๆ

นอกจากสตรีได้รับการยกย่องเชิดชูในฐานะแม่ที่เสียสละ สตรีอิยิปต์ยังถูกกล่าวถึงในฐานะภรรยาที่ซื่อสัตย์ เป็นช่างทำหลัง เป็นกุลสตรี เชื้อฟิงสามี เธอจะคอยปรนนิบัติสามีอย่างอดทนและมีขาดคบกพร่อง เมื่อสามีกลับมาถึงบ้าน “เธอจะเข้ามาช่วยถอดเสื้อคลุมออกแล้วบรรจงพับวางไว้บนโซฟา เสร็จแล้วจึงค่อยแก้รัดสายสะเอว ถอดเสื้อแขนยาวชั้นในออกมาพับอย่างประณีตเหมือนเดิม แล้วค่อยๆวางไว้บนเสื้อคลุมชั้นนอก โดยผู้เป็นสามีเปลี่ยนไปใส่ชุดลำลอง สวมหมวกสีขาว เขาอ้าปากหา นั่งลงบนโซฟาและพลาจเหยียดขาเอ็นศิริระฟิงพนัก อะมีนะฮ์นั่งลงตรงรองเท้ากับถุงเท้าออก และเมื่อพบเห็นรอยตำหนิ อะมีนะฮ์ออกจากห้องไปชั่วครู่หนึ่ง กลับมาพร้อมกับอ่างและเหยือกน้ำ เธอวางอ่างไว้ข้างเท้าสามี ยืนถือเหยือกน้ำเตรียมพร้อม สามียึดตัวขึ้นมือออกไป เธอรินน้ำให้ เขาล้างหน้า ลูบศิริระเอาน้ำบ้วนปาก จากนั้นก็หยิบผ้าเช็ดตัวที่วางบนเบาะโซฟาขึ้นเช็ดศิริระ เช็ดหน้าและมือ ระหว่างที่ภรรยาถืออ่างกลับไปยังห้องน้ำ งานทั้งหมดนี้เป็นหน้าที่สุดท้ายในบรรดา งานทั้งหลายที่เธอทำในบ้านหลังใหญ่”

اقتربت المرأة منه لتتزع عنه ملابسه. ولما تدانت المرأة منه بسط ذراعيه فخلعت الجبة عنه وأطبقتها بعناية ثم وضعتها على الكنبه، وعادت إليه ففكت حزام القفطان ونزعته وجعلت تدرجه بالعناية نفسها لتضعه فوق الجبة، على حين تناول السيد جلبابه فارتداه ثم طاقيته البيضاء فلبسها، وتمطى وهو يتنأب وجلس على الكنبه ومدساقيه مسندا قذاله إلى الحائط. وانتهت المرأة من ترتيب ملابسه فقعدت عند قدميه الممدودتين ورأحت تخلع حذاءه وجوربيه، ولما كشف قدمه اليمنى بدأ أول عيب في هذا الجسم الهائل الجميل في خنصره. وغادرت أمينة الحجرة فغابت دقائق ثم عادت بطست وابريق، فوضعت الطست عند قدمي الرجل ووقفت والأبريق في يدها على أهبة الاستعداد، فاستوى السيد في جلسته ومد لها يديه فصبت له الماء فغسل وجهه ومسح على رأسه وتمضمض طويلا، ثم تناول المنشفة من فوق مسند الكنبه ومضى يجفف رأسه ووجهه ويديه بينما حملت المرأة الطست وذهبت به الى الحمام. كانت هذه الخدمة آخر ماتؤدى من خدمات في البيت الكبير³

³ นะญิบ มะห์ฟูซ . บัณฑิตถือศรอชน . หน้า 13

ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงอะมีนะฮ์ว่าเธอเป็นภรรยาที่น่ารัก เชื่อฟังและหัวอ่อน เธอยอมสามีโดยไม่เอ่ยถาม เขาสักคำเกี่ยวกับการเที่ยวกลางคืน การปรนนิบัติของภรรยาต่อสามีดำรงอยู่ในวิถีทางที่แต่ละฝ่ายมีความหวังดี แก่อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งจะให้ได้มาซึ่งความรักและความผาสุก เพราะเธอได้รับการปลุกฝังจากครอบครัวให้เคารพและเชื่อฟังสามี และทำหน้าที่แม่ศรีเรือนที่ดีเพื่อให้ครอบครัวมีความสุข

อะมีนะฮ์เป็นภรรยาที่ประเสริฐ นอกจากคอยปรนนิบัติสามี เธอยังเป็นแม่บ้านที่ดูแลเรื่องการทำอาหาร ให้แก่สามีและสมาชิกทุกคนในครอบครัว ผู้ประพันธ์ได้บรรยายกิจวัตรประจำวันของอะมีนะฮ์ว่า “เธอลุกขึ้นจากเตียงนอนราวครึ่งชั่วโมง อาบน้ำละหมาด ทำการละหมาด หลังจากนั้นเธอจะลงไปในห้องครัวเพื่อปลุกอุมมะฮ์ฮะฟีฮ์ หญิงรับใช้วัยสี่สิบปีที่อยู่บ้านหลังนี้มาตั้งแต่เด็ก นางออกไปแต่งงานแล้วกลับมาใหม่หลังการหย่าร้างระหว่างที่อุมมะฮ์ฮะฟีฮ์นวดแป้ง อะมีนะฮ์ช่วยนวดอยู่กับการเตรียมอาหารเช้า”

وكانت أمينة قد غادرت الفراش قبل هذا بنحو نصف ساعة فتوضأت وصلت ثم نزلت الى حجرة الفرن
فايقظت أم حنفي - امرأة في الأربعين خدمت وهي صبية بالبيت وفارقتة للزواج ثم عادت اليه بعد طلاق - وبينما
نحضت الخادم لتعجن عكفت أمينة على أعداد الفطور.⁴

ตั้งแต่ตื่นนอนตอนรุ่งสางจนกระทั่งยามค่ำคืน เธอได้ปฏิบัติภาระหน้าที่ในฐานะภรรยาและแม่ของลูก อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ทูบแป้ง นวดแป้ง เพื่อทำขนมปังเอซ (คล้ายโรตีสีโอง) อาหารเช้าเป็นโอกาสเดียวที่สมาชิกทุกคนจะอยู่พร้อมหน้ากันในครอบครัว ผู้ประพันธ์บรรยายมื้ออาหารเช้าที่อะมีนะฮ์เตรียมสำหรับสามี และลูกๆทุกคน “เธอนำถาดทองแดงขนาดใหญ่ใส่จานอาหารมาวางบนผ้าปู จานใส่อาหารมีถั่วทอดผสมเนย ไข่ไก่ ขนมปังเอซวางอยู่ข้างๆและอีกด้านมีจานเล็กใส่เนยแข็ง มะนาวดอง พริกดอง พริกป่น เกลือและพริกไทยดำ”

وجاءت الأم حاملة صينية الطعام الكبيرة فوضعتها فوق السماط... وكان يتوسط كبيرالصينية النحاسية اللامعة
طبق كبير بيضاوى امتلأ بالمدمن المقلي بالسمن والبيض، وفي أحد طرفيها تراكمت الأرغفة الساخنة، وفي الطرف
الآخر صفت أطباق صغيرة بالجن، والليمون والفلفل المخللين، والشطة والملح والفلفل الأسود.⁵

⁴ มะฮ์ฮะฟีฮ์ . บัณฑิตก้อศรอยน์ . หน้า 19

⁵ มะฮ์ฮะฟีฮ์ . บัณฑิตก้อศรอยน์ . หน้า 26

หลังจากรับประทานอาหารเข้าเสร็จ ผู้ประพันธ์บรรยายภาระหน้าที่ของอะมีนะฮ์ที่คอยรับใช้สามี “เมื่อซัยยิด อะหมัด อับดุลญาวาดล้างมือเสร็จแล้วเดินกลับไปห้อง อะมีนะฮ์เดินตามหลัง มือถือถ้วยใส่ไข่ดิบสามฟองกับถ้วยนม ส่งยื่นให้ เขานั่งลงเพื่อคั้นกาแฟคอนเซ้า การกินไข่ดิบผสมกับนมเป็นลำดับสุดท้ายของอาหารเข้า เสร็จแล้วจึงลุกขึ้นยืนดูกระจกและก็ไปหยิบเสื้อผ้ามาใส่ อะมีนะฮ์คอยส่งให้ทีละชิ้น”

وعاد السيد الى حجرته بعد أن غسل يديه فلحقت به أمينة وبيدها قَدَح مزجت به ثلاث بيضات نيئة بقليل من اللبن وقدمته له فتحرقه ثم جلس ليحسو قهوة الصبح . وهذا القَدَح الدسي حاتمة فطوره فرغ السيد من حسو قهوته ثم نهض الى المرأة وراح يرتدى ملابسه التي قدمتها اليه أمينة قطعة قطعة.⁶

สำหรับอะมีนะฮ์ “เมื่อเธออยู่ชั้นบนของบ้านเธอจะรู้สึกเหมือนเป็นผู้ช่วยหรือตัวแทนหัวหน้า ขาดอำนาจ แต่ในห้องครัวนี่เธอเปรียบเสมือนราชินี มีอำนาจเด็ดขาด เตาอบจะเป็นหรือตายตามแต่เธอจะสั่ง ชะตากรรมของถ่านหินและไม้ซึ่งกองสุมกันอยู่ในมุมขวายู่ภายใต้คำสั่งของเธอ เตาอบซึ่งยึดมุมตรงกันข้ามภายใต้ชั้นวางหม้อ จาน และถาดทองแดงจะนอนหรือเล่นกับเปลวไฟก็ด้วยการชี้ของเธอ ที่นี่เธอเป็นแม่ ภรรยา ครู และศิลปิน ที่ทุกคนยอมรับนับถือ พวกเขาเชื่อมั่นอย่างเต็มที่ในทุกสิ่งที่เธอทำ มันเป็นสิ่งเดียวที่เธอจะได้รับคำชมจากสามี ถ้าเขาชมก็เป็นเพราะชนิดของอาหารและฝีมือการปรุงอันยอดเยี่ยม”

وإذا كانت أمينة تشعر بأنها في أعلى البيت سيدة بالنيابة وممثلة لسلطان لا تملك منه شيئا ، في هذا المكان ملكة لا شريك لها في ملكها ، فهذه الفرن تموت وتحيا بأمرها ، وهذا الوقود من فحم وحطب في الركن الأيمن يتوقف مصيره على كلمة منها ، والكانون الذي يحتل الركن المقابل تحت رقوف الحلل والأطباق والصينية النحاسية ينام أو يزغرد بالسية اللهب بأشارة منها. هي هنا الأم والزوجة والأستاذة والفنانة التي يترب الجميع الثقة ملء قلوبهم ماتقدم يداها ، وآية ذلك أنها لا تفوز بأطراء سيدها اذا تفضل بأطراءها الا عن لون من الطعام أحكمت صنعه وطهيه.⁷

ผู้ประพันธ์บรรยายความรู้สึกลับของผู้หญิงในฐานะภรรยาที่เปรียบเสมือนราชินีในห้องครัว ทุกสิ่งทุกอย่างคอยฟังคำสั่งของเธอ อีกทั้งเป็นแม่ ภรรยา ครู และศิลปินที่ทุกคนยอมรับนับถือ

อะมีนะฮ์พอใจกับการใช้ชีวิตอยู่เช่นนี้ “เธอมักทำทุกอย่างในบ้านเองไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล็กเรื่องใหญ่

⁶ นะญิบ มะห์ฟูซ . บิยْنَลกอศรอฮฺ . หน้า 27

⁷ นะญิบ มะห์ฟูซ . บิยْنَลกอศรอฮฺ . หน้า 19

อย่างเมื่อลูกสาวทั้งสองเสร็จงานแล้ว เธอก็จะมีขม้นไปตรวจห้องนอน ห้องนั่งเล่น ห้องโถง โดยมีมือหนึ่งถือไม้กวาด อีกมือหนึ่งถือไม้ปัดฝุ่นขนนก สํารวจชอกมุม ฝาห้อง ม่าน และเครื่องแต่งบ้านทั้งหมดไม่ให้มีฝุ่นละอองจับ การได้ปัดฝุ่นออกนิตเดียวทำให้เธอมีความสุขเหมือนเขี่ยผงออกจากตา เธอละเอียดประณีตเป็นพิเศษ ตอนตรวจดูเสื้อผ้าที่จะนำไปซัก ถ้าพบรอยคราบสกปรกบนเสื้อผ้าผิดปกติ จะเตือนเจ้าของเสื้อผ้าอย่างสุภาพถึงหน้าที่ของเขา”

الا أن تشرف على كل صغيرة وكبيرة بالبيت. وإذا فرغ الفتاتان من عملهما نشطت هي بالمكنسة في يد والمنفضة في يد وراحت تتفقد الحجات والصالات والدهاليز، متفحصة الأركان والجدران والستائر وسائر العفش عسى ان تزيل نقطة غبار منسية، واجدة لذة وارتياحا كأنما تزيل قذى من عينيها، ومن وسوستها تلك انها كانت تفحص الثياب المعدة للغسيل قبل غسلها، فإذا عثرت على قطعة منها قد خرقت قذارتها المألوفة لم تترك صاحبها دون ان تتلطف في تنبيهه الى واجبه.⁸

ผู้ประพันธ์ได้บรรยายความขยันและความเข้มงวดของอะมีนะฮ์ในการกำกับดูแลบ้านและลูกๆของเธอ งานทั้งหมดนี้เป็นงานประจำที่เธอทำด้วยความกระตือรือร้น ไม่รู้จักเบื่อ ด้วยเหตุนี้เธอจึงได้รับสมญานามจากสตรีเพื่อนบ้านว่า “นางสิ่ง” เพราะตราครุฑทำงานหนักไม่หยุดหย่อน

สตรีในฐานะบุตร

ในสังคมยึดปทัศทบาทของสตรีในฐานะบุตรมีมากมาย เช่น การทำดีต่อบิดามารดา การเชื่อฟัง การรับใช้ท่านทั้งสองในยามแก่ การไม่โต้เถียง การขอพรให้หลังจากที่ท่านทั้งสองเสียชีวิต อัลกุรอานได้กล่าวว่า “และเราได้สั่งเสียมนุษย์ให้ทำดีต่อบิดามารดาของเขา มารดาของเขาได้อุ้มครรภ์เขาด้วยความเหนื่อยยาก และได้คลอดเขาด้วยความเจ็บปวด และการอุ้มครรภ์เขาและการหย่านมของเขาในระยะเวลาสามสิบเดือน” (อัลอะห์ กอฟ : 15) และศาสดากล่าวว่า “สวรรค์คือผู้ใต้ฝ่าเท้ามารดา” อัลมะนะวี (1988:996) หมายถึงให้ทำความดีต่อบิดามารดา การเชื่อฟัง การเลี้ยงดูบุพการีในยามแก่ ความผูกพันของลูกต่อบิดามารดาเป็นสาเหตุทำให้สวรรค์อยู่ใกล้ตัวผู้เป็นบุตร

⁸ นะญิบ มะห์ฟูซ . บัณฑิตก๊อศรอซัน . หน้า 40

อย่างเมื่อลูกสาวทั้งสองเสร็จงานแล้ว เธอก็จะขมิขมันไปตรวจห้องนอน ห้องนั่งเล่น ห้องโถง โดยมือหนึ่งถือไม้กวาด อีกมือหนึ่งถือไม้ปัดฝุ่นขนนก สํารวจชอกมุม ฝาห้อง ม่าน และเครื่องแต่งบ้านทั้งหมดไม่ให้มีฝุ่นละอองจับ การได้ปัดฝุ่นออกนิตเดียวทำให้เธอมีความสุขเหมือนเขี่ยผงออกจากตา เธอละเอียดประณีตเป็นพิเศษ ตอนตรวจดูเสื้อผ้าที่จะนำไปซัก ถ้าพบรอยคราบสกปรกบนเสื้อผ้าผิดปกติ จะเตือนเจ้าของเสื้อผ้าอย่างสุภาพถึงหน้าที่ของเขา”

الا أن تشرف على كل صغيرة وكبيرة بالبيت. وإذا فرغ الفتاتان من عملهما نشطت هي بالمكنسة في يد والمنفضة في يد وراحت تنفقد الحجات والصلوات والدهاليز، متفحصا الأركان والجدران والستائر وسائر العفش عسى ان تزيل نقطة غبار منسية، واجدة لذة وارتياحا كأنما تزيل قذى من عينيها، ومن وسوستها تلك انها كانت تفحص الثياب المعدة للغسيل قبل غسلها، فإذا عثرت على قطعة منها قد حقرت قذارتها المألوفة لم تترك صاحبها دون ان تتلطف في تنبيهه الى واجبه.⁸

ผู้ประพันธ์ได้บรรยายความขยันและความเข้มงวดของอะมีนะฮ์ในการกำกับดูแลบ้านและลูกๆของเธองานทั้งหมดนี้เป็นงานประจำที่เธอทำด้วยความกระตือรือร้น ไม่รู้จักเบื่อ ด้วยเหตุนี้เธอจึงได้รับสมญานามจากสตรีเพื่อนบ้านว่า “นางผึ้ง” เพราะตราครุฑทำงานหนักไม่หยุดหย่อน

สตรีในฐานะบุตร

ในสังคมอียิปต์บทบาทของสตรีในฐานะบุตรมีมากมาย เช่น การทำดีต่อบิดามารดา การเชื่อฟัง การรับใช้ท่านทั้งสองในยามแก่ การไม่ได้เถียง การขอพรให้หลังจากที่ท่านทั้งสองเสียชีวิต อัลกุรอานได้กล่าวว่า “และเราได้สั่งเสียมนุษย์ให้ทำดีต่อบิดามารดาของเขา มารดาของเขาได้อุ้มครรภ์เขาด้วยความเหนื่อยยาก และได้คลอดเขาด้วยความเจ็บปวด และการอุ้มครรภ์เขาและการหย่านมของเขาในระยะเวลาสามสิบเดือน” (อัลอะห์ กอฟ : 15) และศาสดากล่าวว่า “สวรรค์อยู่ใต้ฝ่าเท้ามารดา” อัลมะนะวี (1988:996) หมายถึงให้ทำความดีต่อบิดามารดา การเชื่อฟัง การเลี้ยงดูบุพการีในยามแก่ ความผูกพันของลูกต่อบิดามารดาเป็นสาเหตุทำให้สวรรค์อยู่ใกล้ตัวผู้เป็นบุตร

⁸ นะอูบ มะห์ฟูซ . บัซนัลก้อศรอญ์ . หน้า 40

นอกจากทำดีต่อบิดามารดาแล้วบุตรสาวมีหน้าที่ดูแลบ้านและคอยทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยแม่ทำอาหารในครัว “หลังทานอาหารเช้าเสร็จแล้ว ผู้เป็นแม่จะพูดขึ้นว่าอาอิชะฮ์วันนี้ลูกซักผ้า ให้เคาะติญะฮ์ทำความสะอาดบ้าน เสร็จแล้วไปพบแม่ที่ห้องเตาอบ”

ولما فرغن من الفطور قالت الأم: عليك يا عائشة الغسيل اليوم، وعلى خديجة تنظيف البيت. ثم تلحقان بي في حجرة الفرن.⁹

ทั้งสองน้อมรับคำสั่งแม่ด้วยการเชื่อฟัง โดยไม่ได้เถียง เพราะวัฒนธรรมอียิปต์บุตรีจะมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับมารดา ผู้ประพันธ์ได้พูดถึงสตรีในฐานะบุตรสาวที่ต้องคอยแบ่งเบาภาระของแม่ คอยทำความสะอาดบ้าน เช็ดบ้าน ถูบ้าน ซักเสื้อผ้า เสร็จแล้วช่วยทำอาหารในครัว นอกจากนี้ต้องทำหน้าที่แทนแม่ในยามเจ็บป่วยหรือไม่อยู่บ้าน

สตรีกับเทศกาลเราะมะฎอน¹⁰ และวันตรุษอิสลาม(อีด)¹¹

ในสังคมอียิปต์สตรีต่างรอคอยเทศกาลเราะมะฎอนและวันตรุษ เพราะเป็นเทศกาลที่มีความสำคัญทางศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม บรรยากาศภายในบ้านสนุกครึกครื้น มีชีวิตชีวา โดยเฉพาะอย่างยิ่งห้องครัวสตรีอียิปต์จะต้อนรับวันตรุษด้วยการปรุงอาหารและขนมหวานเลิศรส เพื่อเตรียมบริการสำหรับสมาชิกในครอบครัวและบรรดาแขกที่มาเยี่ยมเยียน

ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงอะมีนะฮ์ว่าเธอมีความสุขกับการทำอาหาร “ชีวิตของเธอมีความสุขกับการทำอาหาร” “ชีวิตของเธอมีความสุขกับการทำอาหาร”

⁹ นะญิบ มะห์ฟูซ . บัญลัศกอซอซัน . หน้า 39

¹⁰ เราะมะฎอนคือเดือนที่ 9 ของปฏิทินฮิจญะเราะฮ์หรือปฏิทินอิสลามเป็นเดือนที่มุสลิมทั้งหญิงและชายจำเป็นต้องถือศีลอดตลอดทั้งเดือนหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าเดือนบวช ถือเป็นเดือนที่ประเสริฐที่สุดในบรรดาเดือนต่างๆ มุสลิมต้องอดอาหารตั้งแต่แสงอรุณจริงขึ้นจนกระทั่งตะวันลับขอบฟ้าเพื่อจะได้มีความรู้สึกถึงคนที่ไม่ได้รับการดูแลจากสังคมเช่น คนหิวโหย คนยากจน เป็นต้น <<http://th.wikipedia.org/wiki/เราะมะฎอน>>

¹¹ วันตรุษหรือวันอีด เป็นวันเฉลิมฉลองในศาสนาอิสลาม โดยในวันนี้จะมีกิจกรรมต่างๆ เช่น แต่งกายให้สะอาดเรียบร้อย ร่วมกันทำละหมาดวันอีดที่สนามหรือมัสญิดหลังจากนั้นร่วมรับประทานอาหารและเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง วันอีดมี 2 วันในแต่ละปี

1.อีดิลฟิฏร์ ตรงกับวันที่ 1 ของเดือนเซาวาล จะมีเลี้ยงอาหารให้แก่ญาติมิตรหลังละหมาดอีด

2.อีดิลอัฎฮา ตรงกับวันที่ 10 ของเดือนฮุ้ลหิจญะฮ์ จะมีการเชือดสัตว์พลีทาน(قربาน)และเลี้ยงอาหารให้แก่ญาติมิตร หลังละหมาดอีด

<<http://th.wikipedia.org/wiki/วันอีด>>

และห้องครัว หากคิดเวลาที่อยู่ในห้องครัวแน่นอนมันนานมาก ห้องครัวจะมีชีวิตชีวาขึ้นมาจากงานฉลองต่างๆ ตามเทศกาล หัวใจเราจึงด้วยความสุขของชีวิต ฝ้ามองอย่างตื่นตื่น ความหิวได้รับการกระตุ้นจากอาหารอัน เอรีคอรอยที่เตรียมไว้เมื่อเทศกาลมาถึง เช่น น้ำเชื่อมและขนมโคนัทสำหรับเทศกาลเราะมะฎอน ขนมเค้กและ แป้งต่างๆสำหรับอีคิลฟีฎร์ ส่วนงานฉลองอีคิลฟีฎร์นั้นจะใช้กะซึ่งดูแลเอาใจใส่และซุนจนฮ้วนพี หลังจากนั้น จึงนำมาเชือดท่ามกลางการฝ้ามองของเด็ก ดังนั้นความตื่นตื่นยินดีจึง ไม่ใช่ น้ำตาแห่งความอาลัย แต่เปลวไฟวูบ วาบอยู่ในส่วนลึกของเตาอบนั้น เปรียบเสมือนเปลวไฟที่หลุหรรษ์ในก้นบึ้งอันลึกของหัวใจ คล้ายๆกับสิ่ง ประดับอย่างหนึ่งของงานฉลองและการบอกข่าวดี”

وكان لـحجرة الفرن على عزلتها علاقة بقلبها لا تخن، فلو حسب الزمن الذي قضته بين جدرانها لكان عمرا، الى ما تتزين به الحجرة من مباحج المواسم عند حلولها حين تتطلع اليها القلوب الهاشة لأفراح الحياة، وتتحلب الأفواه لألوان الطعام الشهية التي تقدمها موسما بعد موسم كحشاف رمضان وقطائفه، وكعك عيد الفطر وفضائه، خروف عيد الأضحى الذي يسمن ويدلل ثم يذبح على مشهد من الأبناء فلا يعدم دمة رثاء وسط بحجة شاملة، هنالك تبدو عين الفرن الموقوسة يلوح في أعماقها وهج النار كجدوة السرور المشتعلة في السرائر وكأنها زينة العيد وبشائره¹²

ผู้ประพันธ์ได้บรรยายบรรยากาศของวันตรุษอีคิลฟีฎร์และอีคิลฟีฎร์รวมถึงความรู้สึกดีใจของบรรดาสตรีอียิปต์ต่อความสำคัญทางศาสนาและการเตรียมปรุงอาหารและขนมหวานเพื่อคอยต้อนรับแขกและสมาชิกทุกคนในครอบครัว

สตรีกับงานอดิเรก

สังคมอียิปต์ชอบอาศัยอยู่ในชุมชนหรือในเมืองแบบคอนโค ห้องแถว หรือบ้านเดี่ยวที่มีดาดฟ้า เพื่อใช้ผ่อนคลาย ชาวอียิปต์มักจะสร้างกรงเลี้ยงนกพิราบ เล้าไก่ เล้าเป็ด เรือนไม้ และปลูกพันธุ์ไม้เลื้อยบนดาดฟ้า ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงอะมีนะฮ์และความสุขของเธอบนดาดฟ้าซึ่งเป็นที่ที่นกพิราบและไก่อาศัยอยู่ “ความจริง เธอใช้เวลาทำงานบนนั้นด้วยความรัก ความสุข และความร่าเริง ดาดฟ้าเหมือนโลกใบใหม่ที่เธอค้นพบภายในบ้านหลังใหญ่ที่ไม่มีใครเคยพบมาก่อนจนกระทั่งเธอเข้ามาอยู่ เธอเผลอมิตให้เกิดความสดชื่นด้วยการสร้างกรงเลี้ยงนกพิราบไว้ฟังเสียงขันและเล้าไม้มีไว้เลี้ยงไก่ ให้มันเบียดเสียดกันคู้ยเขี้ยวอาหาร เธอมีความสุขอย่าง

¹² นະฉิบบ มะห์ฟูซ . บัซันลัทธิศรอนน์ . หน้า 19

เหลือสิ้นขณะหวานเมล็ดข้าวให้พวกมันหรือวางที่ใต้น้ำลงบนพื้น พวกมันวิ่งแข่งกันมา นำหน้าโดยไก่ จะงอยปากของมันจิกลงบนเมล็ดข้าวอย่างรวดเร็วและเป็นจังหวะจะโคนคล้ายเข็มจักรเย็บผ้า”

ومن الطبيعي الا تغفل هذه العناية الشاملة السطح وسكانه من الحمام والدجاج بل كانت ساعة السطح حافلة بالحب والسرور فيها من أغراض العمل ما فيها، الى ما تجده من فرحة اللهو والمرح، ولا عجب فالسطح هو الدنيا الجديدة التي لم يكن للبيت الكبير بما عهد قبل انضمامها اليه، خلقت بروحها خلقا جديدا على حين ظل البيت محافظا على الهيئة التي شيد عليها منذ عهد سحيق. هذه الأفقاص المثبتة في بعض جدرانها العالية يهدل عليها الحمام من تركيبها، وكم يملكها الفرح وهي ترمي الحب أو تضع على الأرض آنية السقيا فيستبق اليها الدجاج وراء ديكها، وتنهال مناقيرها على الحب في سرعة وانتظام كابر آلة الخياطة¹³

สิ่งมหัศจรรย์บนคาคฟ้าอีกอย่างก็คือ บริเวณครึ่งหนึ่งด้านทิศใต้ที่หันไปสู่ถนนอันนะห์ซาซ เธอทำสวนที่สวยงามหลายปีแล้ว ไม่มีที่ไหนบนคาคฟ้าในละแวกนี้เหมือนที่นี้ ธรรมชาติมักจะเต็มไปด้วยซีโก้ เธอเริ่มต้นด้วยการปลูกต้นคาร์เนชั่นและกุหลาบทีละต้นสองต้นจนกระทั่งมากขึ้นทุกปี จึงจัดให้เรียงแถวขนานไปกับกำแพงข้างๆ และงอกงามเต็มที่ เธอได้ความคิดเลยสร้างเรือนไม้ปลูกพันธุ์ไม้เลื้อย ข้างข้างไม้มาทำ หลังจากนั้นปลูกมะลิเลื้อยและดอกอัญชันสีม่วง จีบเถาของมันให้เกาะทรงไม้ระแนงโดยรอบเสา จนกระทั่งมันสูงเอาๆและแผ่กิ่งก้านออกไป

أما أعجب ما في السطح فكان نصفه الجنوبي المشرف على النحاسين حيث غرست يداها في الأعوام الخالية حديقة فريدة لانظيرها في أسطح الحي كله التي تغطي عادة بطيقة من قاذورات الدواجن، بدأت أول ما بدأت بعدد قليل من أصص القرنفل والورد، وراحت تستكثر منها عاما بعد عام حتى تضدت صفوفها بجذاء أجنحة السور ونمت نموا بهيجا، وخطر لخيالها أن تقيم فوق حديقتها سقيفة، فاستدعت نجارا فأقامها، ثم غرست شجرتي ياسمين ولبلاب، ثم انشيت سيقانها في السقيفة وحول قوائمها، فاستطالت وانتشرت.¹⁴

อะมีนะฮ์มีความสุขกับการปลูกต้นไม้และการจัดสวนดอกไม้ เธอจะขึ้นบนคาคฟ้าเป็นประจำ เพื่อรดน้ำต้นไม้ ตัดแต่งกิ่งไม้ และพักผ่อนในยามเหนื่อยล้า

¹³ นะฎิบ มะห์ฟูซ . บัณฑิตก็อศรอฮ์ . หน้า 40

¹⁴ นะฎิบ มะห์ฟูซ . บัณฑิตก็อศรอฮ์ . หน้า 41

สตรีกับเพื่อนบ้าน

นอกจากบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนในครอบครัวแล้ว สตรีอียิปต์ยังให้ความสำคัญต่อเพื่อนบ้าน เพราะเพื่อนบ้านมีความสำคัญจนเกือบที่จะรับมรดกแทนกันได้ ทำให้สตรีอียิปต์ตระหนักถึงความสำคัญของเพื่อนบ้านต้องไม่ทำให้เพื่อนบ้านเดือดร้อน ไปมาหาสู่และเยี่ยมเยียนกันเสมอ ให้สละมั่งกันและกันเมื่อพบหน้ากัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวันตรุษทางศาสนา สตรีอียิปต์จะออกเยี่ยมเยียนและขอกัญชิ่งกันและกัน ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงมรัยัมและมารดาของเธอที่มีความสนิทสนมกับครอบครัวของอะมีนะฮ์ที่ไปมาหาสู่กันเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับลูกชายคนเล็กวัย 10 ขวบของเธอ “กะมาลเคยถือวิสาสะเดินเที่ยวตามห้องต่างๆและได้รับการต้อนรับจากคุณผู้หญิงกับลูกสาวอย่างเป็นกันเองตั้งแต่เขายังเล็ก กะมาลถือว่าบุคคลทั้งสองเป็นเพื่อนเก่า กะมาลคุ้นเคยกับบ้านนี้จนรู้ว่าห้องโถงเล็กที่บ้านของมรัยัมมีจักรเย็บผ้าวางอยู่หลังหน้าต่างด้านที่หันไปทางถนนอัล-ฮัมมามอฮ์ซุลฎอน”

وظلما تردد بين حجراته بغير استئذان فقوليل بالترحيب والمداعبة من ربة البيت وابتنها اللتين يعدهما) على حداثة سنه) صديقتين قديمتين، فكان يألف البيت بحجراته الثلاث التي تتوسطها صالة صغيرة وضعت بها ماكينة خياطة وراء النافذة التي تطل على حمام السلطان مباشرة¹⁵

กะมาลเดินผ่านไปอีกห้องหนึ่ง เห็นแม่ของมรัยัมยืนอยู่หน้ากระจก ในมือถือสิ่งคล้ายแปรง เธอโปะลงตรงแก้มและคอ ดึงออกติดต่อกันอย่างรวดเร็ว แล้วใช้นิ้วคลำดูให้มั่นใจว่าผิวเนียนนุ่มดีแล้ว ถึงแม่ของมรัยัมอายุเลยสี่สิบแต่เธอก็ยังสวยแบบเดียวกับลูกสาวเธอ เธอชอบพูดตลกและหัวเราะเมื่อเห็นเขาเข้ามาเมื่อไรจะทักอย่างรำเริงและจับตัวเขามาจูบหลังจากนั้นก็ถามเขาว่า “เมื่อไรจะโตเสียที่จะได้แต่งงานด้วย”

ثم مر بالحجرة التالية فرأى أم مريم واقفة أمام المراة ويدها ما يشه العجين تمطه فوق خدها وعنقها وتجذبه جذبات سريعة متتابعة ثم تتحسس موضعه من بشرتها بأناملها لتعرف مسه وتطمئن الى نعومته ومع أنها كانت فوق الأربعين الا أنها كانت بارعة الحسن كابنتها ، شغوفة بالضحك والدعابة ، فما تلقاه حتى تقبل عليه في مرح فتقبله ثم تسأله فيما يشبه نفاذ الصبر (متى تبلغ رشذك لأتزوجك؟)¹⁶

¹⁵ นะญิบ มะห์ฟูซ . บัญล็กอศรอน . หน้า 151

¹⁶ นะญิบ มะห์ฟูซ . บัญล็กอศรอน . หน้า 152

สังคมอียิปต์ถูกปลุกฝังให้ทำดีต่อเพื่อนบ้านเสมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน เมื่อสามีภรรยาโกรธกัน ไม่เข้าใจกัน สตรีอียิปต์จะรู้สึกในหัวอกเดียวกัน เธอจะพยายามหาทางไกล่เกลี่ยให้สามีภรรยาคืนดีกัน ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงแม่ของมรรยัมที่ก่อกวนใจต่อกรกระทำของ ซัยยิด อะห์มัด อับดุลญะวาดที่ขับไล่อะมีนะฮ์ภรรยาของเขาออกจากบ้านจากการที่อะมีนะฮ์ออกจากบ้านไปเยี่ยมสุสานอัลสุซันน์โดยไม่ขออนุญาต ทำให้เธอต้องกลับไปอยู่บ้านมารดาของเธอชั่วคราว “เรื่องก็คือ ฉันมาเยี่ยมแม่ของพะหีมี่ แต่ตกใจมาก เมื่อได้ข่าวว่าอะมีนะฮ์ไม่อยู่บ้านนี้แล้วและทราบว่าคุณ โกรธเธอ ไม่มีผู้หญิงคนไหนดีกว่าแม่ของพะหีมี่อีกแล้ว เธอเป็นคนที่ฉลาดสงบเสถียร เราคบกันในฐานะเพื่อนบ้านมาตั้งยี่สิบกว่าปี ได้ยินแต่เรื่องที่ดีงาม ไม่ทราบว่าเป็นเรื่องใดที่สร้างความขุ่นเคืองแก่คุณ เธอเป็นคนดีจริงๆไม่ควรถูกลงโทษอย่างนั้นเลย คุณก็เป็นคนมีเกียรติ ไม่ชอบความรุนแรงมันเป็นผลงานของมารร้าย (ภูตผีปีศาจ) ขอให้พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าจงเกลียดชังมัน ความดีของคุณจะทำลายแผนอันชั่วร้ายของมัน แม่ของมรรยัมได้กำลังใจจากความสำเร็จในการทำให้เขาพูด เธอจึงกล่าวอย่างกระตือรือร้น “ฉันรู้สึกเจ็บปวดที่เพื่อนบ้านที่ดีของฉันต้องออกจากบ้านไป หลังจากใช้ชีวิตเงียบๆและมีเกียรติมาโดยตลอด”

المسألة اننى جئت الساعة لأزور أختى ست أم فهمى فما هالى الا أن أعلم بأنها ليست موجودة فى بيتها وأنك غاضب عليها. هل توجد ست أكمل من ست أم فهمى .!؟ ست العقل والحياء ، جارة عشرين عاما وأكثر، أم نسمع خلالها منها الا مايسر خاطر، يا لها من سيدة طيبة لا تستأهل عقابا .. ويا لك من سيد كريم لا يليق به العنف، ولكنه الشيطان اللعين أخزاه الله وما أجدر نيلك بافساد كيده .. ربنا يصلح الحال .. فقالت أم مريم بحماس متشجعة بما أصابت من نجاح فى استدراجه الى الكلام لشد ما يعز على أن تترك جارتنا الطيبة بيتها بعد ذاك العمر الطويل من الستر والكرامة.¹⁷

นอกจากแม่ของมรรยัมที่ช่วยพูดเกลี้ยกล่อมให้แล้ว ภรรยาฝ่ายของเขาก็ตัดใจมาช่วยพูดและตำหนิการกระทำของซัยยิด อะห์มัด อับดุลญะवादต่อภรรยาของเขา “แจกคนนี่คือภรรยาฝ่ายของคุณเขาก็ดีผู้ล่วงลับมีฐานะพิเศษและเหนือกว่าสตรีทุกคนที่เคยมาที่บ้าน สามีของเธอเป็นเพื่อนสนิท ครอบครัวทั้งสองมีสัมพันธ์อันดีมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย สามีผู้ล่วงลับของเธอเปรียบเสมือนพ่อของเธอ ตัวเธอเปรียบเสมือนแม่ของเธอและคนในครอบครัวทั้งหมด เธอเป็นคนเจ้ากี้เจ้าการให้เขาหมั่นกับอะมีนะฮ์ นางพูดกระทบกระเทียบ ปล่อยให้ลื่น

¹⁷ มะฮ์ญิบ มะห์ฟูซ . บัณฑิตก็้อศรอนน์ . หน้า 255

พลา่มาไปเรื่อยๆตามอำเภอใจไม่เปิดโอกาสให้ ชัยยิด อะห์มัด ชัดแจ้งหวะหรือโต้เถียง นางบอกว่าเคยแะมาเยี่ยม และทราบว่าการรยาไม่อยู่ ตอนแรกคิดว่าคงออกไปเยี่ยมใครแต่นึกแปลกใจว่า สามปีล่อยให้กรรยาออกไปนอกบ้านได้ยั้งไง นี่คือชัยยิด อะห์มัด ความจริงเรื่องนี้ใครก็ทายได้เลยว่ามาจากคุณ นางเปลี่ยนจากการเสียดสีมาเริ่มคำเขา หาว่าใจคำ ลงโทษภรรยาของตนอย่างยุติธรรม นางพูดตรงไปตรงมา เสียดายภรรยาของเขาควรเป็นหญิงคนสุดท้ายที่สมควรได้รับการลงโทษ พอเขาอ้าปากจะสำน นางก็ตะคอกเสียงใส่ “เจียบไม่ต้องพูดแม่แต่คำเดียว เก็บคำพูดอันไเพราะไว้ คุณหลอกฉันไม่ได้หรอก ฉันอยากให้คุณทำสิ่งที่ถูกต้อง ไม่ใช่พูดตีฟปาก” นางพูดอย่างจริงใจว่า เขาปฏิบัติต่อครอบครัวแบบหัวโบราณเกินไปและผิดปกติ มันเป็นสิ่งที่ดีถ้าเขาทำด้วยความเมตตาและเข้มงวดน้อยลง ชัยยิดรับฟังคำพูดของนางและได้อธิบายความคิดของเขาและไม่คัดค้านการปกป้องนาง ท้ายสุดของการพูดคุย ชัยยิด อะห์มัด ได้ให้คำมั่นสัญญาเช่นเดียวกับที่ให้ไว้กับแม่ของมรัยัมว่าทุกอย่างจะเป็นไปในทางที่ดีที่สุด”

وفضلا عن هذا كله كان للقادمة منزلة خاصة لا يرتقى اليها أحد من النساء اللاتي يترددن على البيت من حين لآخر، حرم المرحوم شوكت . والمرحوم شوكت من قبل، أسرة ارتبطت مع أسرته بأصرة الود الخالص من عهد الحدود، كان للراحل منزلة الأب من نفسه، ولم تزل أرملة عنده - وعند أسرته بالتبعية - بمنزلة الأم، هي التي خطبت له أمينة بنفسها، وتلقت أبناءه بيديها وهم يستقبلون نور الدنيا، واسترسلت في الكلام مطلقة العنان للسانها يقول ويعيد غير تاركة للسيد من فرصة لمقاطعتها أو التعقيب عليها، حدثته كيف جاءت للزيارة، وكيف اكتشفت غياب زوجها (ظننت بادئ الأمر أنها خرجت في زيارة فدققت صدرى بيدي دهشة وقلت ماذا حدث الدنيا؟! .. وكيف سمح لها السيد بالخروج مستهينا بالشرائع الالهية والقوانين البشرية والفرمانات العثمانية!..) بيد أنها سرعان ما عرفت الحقيقة كلها . الحمد لله الدنيا بخير، هذا حقا هو السيد، وهذا أقل ما ينتظر منه ثم غيرت لهجتها الساخرة وراحت تؤنبه على قسوته، ولم تقتصد في الرثاء لزوجها التي تعدها آخر امرأة تستحق عقابا، وجعلت كلماتهم بمقاطعتها تصيح به (هس ن ولا كلمة، دع حديثك الحلو الذي تحسن تميمه فلن أخدع به، إني أريد عملا صالحا لا قولا مزوقا) وصارحته بأنه يغالى في المحافظة على أسرته مغالاة حرقت الما لوف، وأنه يجمل به أن يأخذ نفسه بشئ من الهوادة والرفق، أستمع السيد اليها طويلا، ولما سمحت له بالكلام - بعد أن أعياها الكلام، شرح لها وجهة نظره المعروفة ولم يمنعه

دفاعها الحار، ولا مكائتها عنده من أن يؤكد لها بأن سياسته مع أسرته عقيدة لا يتحول عنها وأن وعدا في النهاية -
كما وعد أم مرعم من قبل - خيرا.¹⁸

บทบาทของสตรีในฐานะเพื่อนบ้านที่จะต้องช่วยปกป้องเกียรติและศักดิ์ศรี และการทำหน้าที่เป็นผู้
ประสานที่ดี ช่วยพูดให้สามีภรรยาเข้าใจกัน ถิ่นคึกกัน ดังที่ภรรยาฆ่าเขาแก้ตพยายามพูดให้ชยียิด อะห์มัด อับดุล
ญะวาดและอะมีนะฮ์คินคึกกันและรับอะมีนะฮ์กลับเข้ามาอยู่บ้านตามปกติ

สตรีกับการออกนอกบ้านโดยไม่มีมะห์รอม¹⁹

วัฒนธรรมอียิปต์ถือว่าเป็นเรื่องไม่สมควรที่สตรีจะออกนอกบ้านตามลำพังโดยไม่มีมะห์รอม หลังจาก
ชยียิด อะห์มัด อับดุลญะวาด ขับไล่อะมีนะฮ์ภรรยาของเขาออกจากบ้าน ผู้ประพันธ์ได้สะท้อนภาพประเด็น
ความคิดเห็นที่แตกต่างกันเกี่ยวกับสตรีออกนอกบ้านโดยไม่มีมะห์รอมไปด้วย ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงอะมีนะฮ์
ว่า “ทุกครั้งที่เราออกจากบ้าน สามีของเธอจะร่วมเดินทางไปด้วยตลอด เธอออกจากบ้านแต่ครั้งเดียวไปเยี่ยมแม่
ที่อัล-คุรูนฟูซ ซึ่งสามีจะนั่งรถมาร่วมเดินทางไปด้วยทุกครั้ง เพราะเขาไม่ยอมให้ใครเห็นภรรยา ไม่ว่าจะโดย
ลำพังหรือเขาไปด้วยกันก็ตาม”

ربع قرن من الزمان خلا وهي حبيسة هذا البيت لا تفارقه الا مرات متباعدة لزيارة أمها بالخرنفش، وعند كل
زيارة يصطحبها السيد في حانطور لأنه كان لا يحتمل أن تقع عين على حرمة سواء وحدها أو بصحبته.²⁰

ชยียิด อะห์มัด อับดุลญะवाद ได้สร้างกฎเกณฑ์ระเบียบวินัยของครอบครัวที่คนในครอบครัวต้อง
ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเกี่ยวกับสิ่งที่คิดว่าเป็นเรื่องที่ไม่สมควรที่สืบทอดมา คนอื่นๆ ไม่ถือเป็นเรื่องเสียหายที่
ภรรยาจะออกไปเยี่ยมใคร หรือไปจับจ่ายซื้อของ พวกสามีเหล่านั้นไม่เดือดร้อนจากการตกทายอย่างบริสุทธิ์ใจ

¹⁸ นะญิบ มะห์ฟูซ . บัณฑิตก็อศรอน . หน้า 261-262

¹⁹ มะห์รอมมี 2 ประเภท

ประเภทที่ 1 คนที่ห้ามแต่งงานกันตลอดกาล เช่น มารดา บุตรี พี่น้องหญิง พี่น้องหญิงของบิดา พี่น้องหญิงของมารดา บุตรีของพี่หรือน้องชาย บุตรี
ของพี่หรือน้องหญิง แม่หม่อม พี่น้องหญิงที่คัมภีร์รวมกันห้าอิมภายในเวลาสองปี แม่ภรรยา บุตรีติดภรรยาที่ร่วมประเวณี ภรรยาบุตร ภรรยาพ่อ
ประเภทที่ 2 คนที่ห้ามแต่งงานกันชั่วคราว เช่น การร่วมสามีระหว่างพี่น้อง การรวมภรรยาและอาหญิง หญิงที่มีสามีแล้ว หญิงที่ตั้งกาลี หญิงที่อยู่
ในช่วงครองอิดคะฮ์ หญิงที่ถูกหย่าสามเงาะลาก หญิงคนที่ห้ามให้กับผู้ชายสี่คน

<http://ftawa.ws/fw/showthread.php?t=12126>

²⁰ นะญิบ มะห์ฟูซ . บัณฑิตก็อศรอน . หน้า 43

อย่างเช่นแม่ของมัธยมทำ ถึงแม้จะถือขนบธรรมเนียมอย่างเคร่งครัด แต่เขาไม่ติเตียนการกระทำของเพื่อนๆ ต่อคนในครอบครัว เขามองไม่เห็นสิ่งผิดปกติกที่เพื่อนๆ จะนำภรรยาและลูกสาวนั่งรถออกไปข้างนอกแถวชนบทหรือแหล่งบันเทิง เขาพูดเสมอว่า “คุณมีศาสนาของคุณ ผมก็มีศาสนาของผม”

أجل علمه اختلاطه بالأصدقاء أن بينهم من يتسامح فيما يتشدد هو فيه متطرفا من التزام الآداب المتوارثة للأسرة، فلا يرون ناسا من أن تخرج نساؤهم للزيارة أو للاستبضاع، ولا يجلدون حرجا في توجيه تحية بريئة كالتى وجهتها أم مريم اليه، ولم يكن - رغم جنبيته - بالذى يطعن فيما يرتضون لأنفسهم ولنسائهم، بل لم يكن يسئ الظن حتى ببعض الأعيان من أصدقائه الذين يصطحبون زوجاتهم وبناتهم في العربات للتنزه في الخلوات أو لغشيان الملاهى البريئة مكثفيا في مثل هذه الحال بترديد قوله : (لكم دينكم ولي دين)²¹

ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงทัศนคติของแม่อะมีนะฮ์ว่า “การที่ผู้หญิงไปเยี่ยมเคาเพิร์นรุช อัล-สุชัยน์บาปตรงไหน เพื่อนๆ ที่ชี้หิ้งของเขาไม่เคยให้ภรรยาออกนอกบ้านบ้างหรือไง ขนาดพ่อของลูกซึ่งเป็นผู้รู้ทางศาสนาและจำพระคัมภีร์อัลกุรอานได้ขึ้นใจ ยังยอมให้แม่ออกไปหาเพื่อนบ้าน และดูขบวนผู้แสวงบุญไปมกกะฮ์ได้”

هل من الكفر ان تزور امرأة فضيلة سيدنا الحسين ! ألا يسمح أصدقاؤه، وهم لا يقلون عنه غيره ورجولة، لزوجاتهم بالخروج لمختلف الأغراض !! أبوك نفسه الذي كان شيخا من حملة كتاب الله كان يأذن لي في الذهاب الى بيوت الجيران للتفرج على المحمل²²

แม้สตรีฮียิปต์จะถูกห้ามออกนอกบ้านตามคำพิงโดยไม่มีมะห์รอม แต่แม่ของอะมีนะฮ์ไม่เห็นด้วยที่ชัยยิด อะห്മัด อับดุลญะวาดขับไล่อะมีนะฮ์ออกจากบ้านด้วยเรื่องแบบนี้ เพราะสามีเธอซึ่งเป็นผู้รู้ทางศาสนายังอนุญาตให้เธอออกนอกบ้านไปเยี่ยมเยือนเพื่อนบ้านและไปส่งผู้แสวงบุญไปมกกะฮ์

²¹ นะญิบ มะห์ฟูซ . บัชนัลก้อศรอชน . หน้า 254

²² นะญิบ มะห์ฟูซ . บัชนัลก้อศรอชน . หน้า 234

สตรีกับการศึกษา

การศึกษาหาวิชาความรู้เป็นรากฐานของศาสนาและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคน ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงก็ตาม การศึกษาในอียิปต์มีทั้งการศึกษาศาสนาและการศึกษาสามัญที่พ่อแม่มุ่งหวังที่จะให้บุตรชายได้มีโอกาสศึกษาในระดับสูง เพื่อจบมาเป็นข้าราชการทำงานกับภาครัฐมีตำแหน่งสูงๆ การศึกษาในระดับสูงของสตรีอียิปต์จึงไม่ได้รับโอกาสและการสนับสนุนจากบิดามารดา เพราะจารีตเก่าๆยังฝังรากลึกอยู่ในสังคมอียิปต์สมัยนั้น เนื่องจากผู้ปกครองไม่เห็นด้วยที่จะส่งบุตรสาวเรียนสูงๆ เกรงว่าหากผู้หญิงเข้าเรียนในระดับสูงเธอจะแต่งงานช้า อีกทั้งหน้าที่การงานยังไม่เปิดกว้างให้กับผู้หญิงมากนักไม่เหมือนผู้ชาย อาชีพที่สตรีทำได้ก็คือครู หมอ นางพยาบาล ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงสิ่งที่ “อะมีนะฮ์เรียนรู้อัปทอมาตั้งแต่สมัยโบราณ เธอมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเพิ่มเติม เธอไม่คิดว่ามีวิชาการอะไรใหม่ๆ ที่ควรแก่การผนวกเข้าไปศึกษาในเรื่องศาสนา ประวัติศาสตร์ หรือการรักษาพยาบาลที่เธอมีอยู่แล้ว”

ذلك أن أمه - على استكانتها ورقتها - كانت سديدة الاعتزاز بثقافتها الشعبية المتوارثة عن أجيال متعاقبة منذ القدم، ولم تكن تظن أنها بحاجة إلى مزيد من العلم أو أنه استجد من العلم ما يستحق أن يضاف إلى ما لديها من معارف دينية وتاريخية وطبية²³

ด้วยเหตุนี้อะมีนะฮ์และสามีจึงจำกัดการศึกษาของเกาะดีญะฮ์และอาอิชะฮ์บุตรสาวทั้งสองคนในระดับประถมศึกษา

สตรีกับการคลุมฮิญาบ²⁴

ฮิญาบทำให้สตรีรู้สึกมีเกียรติศักดิ์ศรีได้รับการเคารพ เป็นเครื่องป้องกันความเสื่อมเสีย เป็นความเสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชาย อัลกุรอาน ได้กล่าวไว้ว่า “และจงกล่าวเถิดมุฮัมมัดแก่บรรดาผู้ศรัทธาหญิงให้พวกเธอลดสายตาพวกเธอลงต่ำ และให้พวกเธอรักษาส่วนพึงสงวนของเธอ และอย่าเปิดเผยเครื่องประดับของพวกเธอ เว้นแต่สิ่งที่พึงเปิดเผยได้ และให้เธอปิดด้วยผ้าคลุมศีรษะของเธอลงมาถึงหน้าอกของเธอ”²⁵ ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึง

²³ นะญิบ มะห์ฟูซ . บัชนัลกือศรอนน์ . หน้า 74

²⁴ ฮิญาบ ตามรากศัพท์หมายถึง ปกปิด ปิดกัน คลุมหน้า ตามบทบัญญัติของศาสนาหมายถึงการคลุมศีรษะของสตรีมุสลิมซึ่งศาสนาอิสลามระบุให้ปกปิดร่างกายทั้งหมดยกเว้นใบหน้าและฝ่ามือด้วยความเรียบร้อยและเหมาะสม โดยที่ไม่เผยให้เห็นทรวดทรงหรือส่วนเว้าส่วนโค้งของร่างกาย

²⁵ บทอันนุร โองการที่ 31

สตรีอียิปต์ที่จะต้องคลุมศีรษะเมื่อออกนอกบ้าน การคลุมศีรษะของสตรีอียิปต์มีวิธีการและรูปแบบที่หลากหลาย รวมถึงการใช้ผ้าคลุมที่มีสีสันและลวดลายที่แตกต่างกัน ผู้ประพันธ์ได้บรรยาย “การคลุมศีรษะของสตรีอียิปต์ทั้งสอง (ซูบียะฮ์และชะนูบะฮ์) คลุมหน้าด้วยผ้าบางๆ แต่มองไปหน้าเห็น บนผ้าคลุมบางมีผ้าลูกไม้ที่สวยงามขนาดเท่ากันคลุมทับมองคล้ายตุ๊กตาเจ้าสาว”

وقد تبدين في ملاءتهن اللف سافرات ، كاسيات - بدلا من البرقع - بأقنعة من زواق فاقع الألوان جعلهن بعرائس المولد أ شبيه .²⁶

การปกปิดใบหน้าด้วยผ้าคลุมบางๆแบบซูบียะฮ์และชะนูบะฮ์ก็เป็นวิธีการคลุมศีรษะอีกแบบหนึ่งในสมัยนั้น

สตรีกับความศรัทธา

ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมารดาของอะมีนะฮ์ ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงมารดาของอะมีนะฮ์ว่านางเป็นสตรีที่เคร่งครัดในศาสนา นางได้ซึมซับหลักการศาสนาจากสามีของนางที่เป็นผู้รู้ทางศาสนาซึ่งท่องจำคัมภีร์อัลกุรอานได้อย่างขึ้นใจ “นางตื่นนอนแต่เช้าตามปกติโดยที่คนใช้ไม่ได้ปลุกเดินไปห้องน้ำ อาบน้ำละหมาด เสร็จแล้วก็กลับมาละหมาดที่ห้อง เวลาที่เหลือหมดไปกับการตักขีเยาะห์ (การกล่าวสรรเสริญพระเจ้า) ซึ่งไม่มีใครรู้ได้”

أن تنهض في الصباح كعادتها منذ نصف قرن فتتحسس سبيلها - بدون ارشاد الجارية - الى الحمام فتتوضأ ثم تعود الى حجرة فتصلي، أما بقية النهار فتقطعها في التسبيح الصامت الذي لا يدري به أحد .²⁷

“การปฏิบัติอีกอย่างหนึ่งที่นางรักษาเอาไว้เพื่อประดับความเป็นสาวและทำให้ความเป็นผู้ใหญ่ดูสง่างามคือการสักการะพระเจ้า เป็นความปรารถนาแห่งชีวิตของนางและเป็นความหวัง ความสุข นางซาบซึ้งในศาสนา มาตั้งแต่ยังเป็นเด็กสาวจากพ่อผู้เป็นเชค (ผู้รู้ศาสนา) และได้ปลุกฝังอย่างลึกซึ้งในตัวนางจากการแต่งงานกับเชค (ผู้รู้ศาสนา) อีกคนหนึ่ง ซึ่งไม่น้อยไปกว่าพ่อของนางในความยำเกรงพระเจ้าผู้เป็นเจ้า นางยังคงขอพรต่อไปด้วย

²⁶ มะญิบ มะห์ฟูซ . บัณฑิตก๊อศรอยน์ . หน้า 74

²⁷ มะญิบ มะห์ฟูซ . บัณฑิตก๊อศรอยน์ . หน้า 236

ความรักและความจริงใจที่ไม่หมดไปจากความบริสุทธิ์ใจในสิ่งที่เรียกว่าศาสนาที่เป็นสังฆกรรม จนกระทั่งนางเป็นที่รู้จักของสตรีเพื่อนบ้านว่าเป็น “สตรีที่มีความเป็นสิริมงคล”

فُتمة عادة أخرى مما حافظت عليه جدية بأن تزين الشباب، وبأن تضيء على الشيخوخة جلالاً، تلك هي العبادة كانت ولم تزل مطمح حياتها ومشرق آمالها وسعادتها، رضعها صغيرة في كنف أب شيخ من شيوخ الدين، وتغلغت في أعماقها بزواجها من شيخ آخر لم يكن دون أبيها ورعا وتقوى، وظلت تمارس بحب وإخلاص غير مفرقة في أخلاصها بين ما هو دين حقاً وما هو خرافة خالصة حتى عرفت بين جاراتها بالشيخة المباركة²⁸

นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึง เคาะดีญะฮ์บุตรสาวของอะมีนะฮ์ว่ามีความเคร่งครัดเหมือนมารดา “เคาะดีญะฮ์มักจะแสดงความเสียใจออกมาขณะละหมาด ตั้งแต่เด็ก ๆ มาแล้วเธอเป็นคนเคร่งครัดศาสนาเหมือนมารดาในการรักษาฟิร์ดู (ข้อบังคับ) การละหมาดด้วยความอดทน แสดงให้เห็นถึงจิตใจที่พร้อมทางด้านศาสนา ต่างกับอาอิชะฮ์ที่สัการะกราบไหว้แบบปล่อยปละละเลยไม่มีความต่อเนื่อง เคาะดีญะฮ์รู้สึกแปลกใจเมื่อเปรียบเทียบโชคชะตา กับน้องสาว ทำไมอาอิชะฮ์ถึงได้รับการตอบแทนที่ดี ส่วนเธอได้รับผลตอบแทนที่ไม่ดี ทั้งๆที่เธอรักษาเวลาละหมาด ในขณะที่อาอิชะฮ์ละหมาดติดต่อกันได้ไม่เกินสองวัน เธอถือศีลอดตลอดเดือนเราะมะฎอนแต่อาอิชะฮ์แกสัถือศีลอดเพียงวันสองวันแล้วแอบเข้าไปห้องเก็บอาหาร กินจนท้องอืด ท้นที่ที่เสียงปิ่นใหญ่ดังอาอิชะฮ์เผลอไปถึงโต๊ะอาหารก่อนหน้าพวกที่ถือศีลอดจริงๆเสียอีก”

وراحت تشكو بثها في الصلاة ومناجاة الرحمن، والحق أنها كانت - منذ صباها - تجارى أمها في تدينها ومحافظة عليها الفرائض بمثابرة دلت على يقظة عاطفتها الدينية، لا كعائشة التي تلم بالعبادة في نوبات حماسية متباعدة ولا تطبيق المداومة عليها، وطالما تعجبت خديجة - وهي بمعرض المقارنة بين حظها وبين حظ أختها - من سوء الجزاء الذي تثاب به على إخلاصها، وحسن الجزاء الذي تثاب به الأخرى على تماتها.. (أني أحافظ على الصلاة أما هي فلم تطق المحافظة عليها يومين متتالين، وإني أصوم ومضان كله وأما هي فتصوم يوماً أو يومين ثم تتظاهر بالصوم على حين تنسل خفيه إلى المخزن فتملاً بطنها بالنقل حتى إذا اطلق مدفع الإفطار هرعت إلى المائدة قبل الصائمين !)²⁹

²⁸ นะญิบ มะหฺฟูซ . บัณฑิตก๊อศรอยน์ . หน้า 237

²⁹ นะญิบ มะหฺฟูซ . บัณฑิตก๊อศรอยน์ . หน้า 276

สตรีอียิปต์ถูกหล่อหลอมหลักการศาสนาจากครอบครัวของนางซึ่งบางทีอาจเป็นพ่อหรือสามีที่เป็นผู้รู้ศาสนา ผู้ประพันธ์ได้พูดถึงแม่อะมีนะฮ์และอะมีนะฮ์รวมถึงเคาะดีญะฮ์ที่มีความเคร่งครัดในศาสนาเหมือนบรรพบุรุษ ส่วนอาอิซะฮ์ไม่ค่อยเคร่งครัดในศาสนา ปล่อยปละละเลย และไม่มีความต่อเนื่อง

สตรีกับการแต่งงาน

การแต่งงานเป็นความฝันของสตรีอาหรับทุกคน การที่จารีตของสังคมในสมัยนี้จำกัดการศึกษาของสตรีแค่ประถมศึกษาเพื่อให้นางได้มีโอกาสแต่งงาน ดังที่ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงความสุข ความตื่นเต้นของอาอิซะฮ์ในวันที่มีแม่สื่อมาสู่ขอนางกับพ่อ

“อาอิซะฮ์รับทราบข่าวดีด้วยความสุขตามประสาเด็กสาวผู้เคยใฝ่ฝันถึงการแต่งงานมาตั้งแต่เด็ก ๆ เธอแทบไม่เชื่อหูตัวเอง พ่อตกลงแล้วจริงๆ หรือ การแต่งงานกลายเป็นความจริงไม่ใช่ความฝันหรือเรื่องล้อเล่นอันเจ็บปวดอีกต่อไปแล้วใช่ไหม เธอได้รับความเจ็บปวดทรมานจากความผิดหวังเกือบสามเดือน”

تلقت عائشة البشرى بفرح حدير بفتاة تسبشرق حلم الزواج منذ الصبا الباكر لا يشغلها عنه شافل وكادت لا تصدق أذنيها حين زف إليها الخبر، هل حقا وافق أبوها؟ هل بات الزواج حقيقة قريبة لا حلما ذا دعايات قاسية؟ لم يكن قد فات على الخيبة التي منيت بها الا قرابة أشهر ثلاثة³⁰

อาอิซะฮ์รู้สึกตื่นเต้นที่มีผู้มาสู่ขอ เธอไม่ได้กำหนดคู่ครองเป็นพิเศษ ความรักของเธอดูเหมือนจะไม่ยึดติดอยู่กับผู้ชายคนไหนคนใดเฉพาะ ถึงแม้ผู้ชายคนหนึ่งปฏิเสธแต่มีอีกคนเข้ามาแทนที่เธอก็พอใจแล้ว

ในการแสดงความตื่นเต้นที่มีผู้มาสู่ขอ “ซึ่งไม่เปิดเผยและไม่รู้จักมาก่อน ถึงแม้จะเป็นคนที่เธอยังมีคমনสุดๆ ก็ยังเป็นความตื่นเต้น เป็นไปไม่ได้ที่เธอจะกำหนดคู่ครองตามใจปรารถนา ท่ามกลางสิ่งเหล่านี้และความจริงที่ว่า เธอไม่รู้อะไรเกี่ยวกับเจ้าบ่าวคนใหม่ นอกจากปากของแม่ แต่กระนั้นอาอิซะฮ์ก็มีความสุขจนพูดไม่ออก อารมณ์ความรู้สึกได้พาเธอไปสู่ชั่วแม่เหล็กซึ่งหันไปหาแรงดึงดูด ความรักของเธอดูเหมือนจะไม่ยึดติดอยู่กับผู้ชายคนไหนคนใดเฉพาะ ถึงแม้ว่าชายคนหนึ่งจะเลิก แต่ยังมีอีกคนหนึ่งเข้ามาแทนที่ก็พอใจแล้ว ทุก

³⁰ นะญิบ มะห์ฟูซ . บันลั๊กือศรอยน์ . หน้า 272

อย่างไม่มีปัญหา เธออาจจะชอบคนหนึ่งมากกว่าอีกคนหนึ่ง แต่ไม่เพียงพอที่จะผลักดันให้เธอปฏิเสธและแข็งข้อ”

لم يطلع عليه أحد ولا أمها نفسها، لان إعلان الفرح بالعريس - كشخصية معنوية فحسب - عد استهتارا يجافي الحياء، فما بالك باظهار الرغبة في رجل بالذات !. ولكن بالرغم من هذا كله، وبالرغم من أن العريس الجديد كان مجهولا لديها الا فيما حدثت عنه أمه في جملة حديثها عن أسرتها فقد سعدت بالبشرى أبما سعادة، ووجدت عواطفها الظامنة قطبا تنجذب اليه في هيماتها، كان حبها نوع من (القابلية) أكثر منه تعلقا برجل بالذات، فاذا أستبعد رجل وحل محله آخر ظفرت قابليتها بما يشبعها، ومضى كل شيء في سبيله، وقد يكون رجل آثر عندها من آخر ولكن ليس الى الحد الذي يفسد معه طعم الحياة أو يدفع الى التمرد والعصيان³¹

ผู้ประพันธ์ได้เผยให้เห็นถึงการคลุมถุงชนของสตรีอาหรับที่อยู่ภายใต้ความเห็นชอบของบิดาที่ใช้อำนาจบังคับลูกสาวได้ ผู้วิจัยเห็นว่าในสังคมอาหรับถึงแม้บิดามารดาสามารถบังคับลูกสาวให้แต่งงานกับชายใดก็ได้ แต่สตรีอาหรับส่วนใหญ่ก็เห็นชอบเพราะการแต่งงานเป็นความฝันของสตรีชาวอาหรับทุกคน ถึงแม้จะเป็นคนที่ไม่รู้จักก็ยังเป็นความตื่นเต้นยินดี ด้วยจารีตที่เข้มงวดอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ความรักของเธอจึงไม่ยึดติดกับผู้ชายคนไหนคนใด ถึงแม้ว่าเธอจะผิดหวังกับผู้ชายคนหนึ่ง แต่ยังมีอีกคนหนึ่งเข้ามาแทนที่ เพราะเป้าหมายสูงสุดของเธอคือการแต่งงานและการเป็นภรรยาที่ดีของสามี

สตรีกับการปฏิวัติอียิปต์ ค.ศ. 1919

การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงครั้งนี้แสดงให้เห็นบทบาทสตรีที่โดยปกติแล้วบทบาทของเธอถูกจำกัดภายในบ้านดูมองแยกออกจากเรื่องภายนอก แต่เหตุการณ์ครั้งนี้สตรีเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตของอียิปต์ บทบาทของพวกเธอทางด้านสังคมและการเมืองดูนำมาถ่วงในวาระกรรมอียิปต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาททางด้านการเมืองและการมีส่วนร่วมในการออกมาเคลื่อนไหวและเดินขบวนประท้วงเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายอย่างกล้าหาญโดยไม่หวั่นเกรงศัตรูใดๆ ในการปฏิวัติ ค.ศ.1919 จนสร้างความหวาดกลัวต่อองค์กำลังต่างชาติอย่างอังกฤษและคณะผู้แทนผู้สำเร็จราชการ ไซโรวมถึงข้าหลวงใหญ่อังกฤษ ผู้มีบทบาทสำคัญในการนำเดินขบวนประท้วงครั้งนี้คือสุดา ชะอ์รอวี๊ สร้างความปลาบปลื้มดีใจกับ ชะอ์ด ชัมลุค วีรบุรุษการปฏิวัติอียิปต์

³¹ มะฮูบ มะห์ฟูซ . บัณฑิตก็ศรอนน์ . หน้า 273

ค.ศ. 1919 เป็นอย่างมาก ถึงกับเอ่ยปากสรรเสริญแซ่ซ้องสตรีในการกล่าวสุนทรพจน์ต่อหน้าประชาชนผู้ให้การสนับสนุนถึงความกล้าหาญของวีรสตรีอียิปต์ที่มีส่วนร่วมในการเรียกร้องเอกราชจากชาติตะวันตก ทำให้บทบาทสตรีได้รับการยอมรับให้มีความเสมอภาคกับผู้ชายในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของสตรีในด้านการเมือง สะท้อนให้เห็นว่าสตรี มีความสัมพันธ์กับสภาพการเมืองอียิปต์ เพราะอียิปต์เป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์การต่อสู้และการต่อต้านจากการตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกอย่างอังกฤษ การรุกรานของกองกำลังต่างชาติและสภาพบ้านเมืองในยุคนั้นทำให้ภาพลักษณ์ของสตรีอยู่บนพื้นฐานของความรักชาติ

เมื่อพิจารณาคุณตัวละครหญิงอย่างอะมีนะฮ์ที่เป็นตัวแทนสตรีชาวอียิปต์เหมือนจะไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมืองมากนัก แต่คราใดก็ตามที่เหตุการณ์บ้านเมืองเข้ามาใกล้ตัวหรือถูกพูดถึงระหว่างสมาชิกภายในครอบครัว เธอพยายามชักใช้ไต่เรื่องลูกๆเกี่ยวกับสถานการณ์การปฏิวัติ หรือบางครั้งเธอได้รับข้อมูลข่าวสารจากผู้เป็นสามี เธอก็จะนำไปเล่าให้ลูกสาวฟังด้วย ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงอะมีนะฮ์ว่านอกจากดูแลบ้านและปรนนิบัติสามีแล้ว เธอยังสนใจการเมือง ติดตามสถานการณ์การเมืองจากลูกๆ คอยฟังข่าวการเมืองที่ลูกๆ พูดคุยกัน ข่าวประวัติของนักศึกษาและผู้นำชาตินิยม อย่าง ชะฮัด ซัมมุล อับดุลอะซีซ ฟูฮีม อะลี ชะฮ์รอวีห์ ที่ไปจวนผู้แทนผู้สำเร็จราชการในไคโร และพบกับข้าหลวงใหญ่อังกฤษเพื่อเรียกร้องให้อียิปต์ได้รับเอกราชจากอังกฤษ

“แม่ติดตามฟังการสนทนาของพวกเขาด้วยความสนใจและพยายามปะติดปะต่อเรื่องราวเมื่อการพูดคุยดำเนินเข้าสู่เรื่องทั่วไป (เรื่องที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศ) เธอก็ฟังความสนใจอย่างเต็มที่กับสิ่งที่ได้ยิน เรื่องเหล่านี้ดึงดูดใจเธอ เธออ้างว่าสามารถเข้าใจเรื่องเหล่านี้ได้ เธอจะไม่ลังเลที่จะเข้าร่วมในการวิจารณ์ ถ้ามีโอกาส และจะไม่คำนึงถึงการถูกผสมกับความชื่นชมซึ่งความเห็นของเธอทำให้เกิดขึ้น ไม่มีสิ่งใดจะทำให้หวาดหวั่นหรือ ห้ามเธอไม่ให้สนใจเรื่องการเมือง เห็นได้ว่าเธอติดตามด้วยเหตุผลเดียวกับที่เธอทบทวนบทเรียนของกษัตริย์ในการศึกษาวิชาการศาสนา หรือเรียนรู้จากเขาในเรื่องที่เขานำมาเล่าให้เธอฟังเกี่ยวกับภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ในแวดวงที่เกี่ยวกับศาสนาและนิทาน เพราะความสนใจอย่างจริงจัง เธอจึงหาความรู้เกี่ยวกับมุสฏอฟา กามิล มุฮัมมัด ฟูรีด และผู้นำที่ถูกเนรเทศ ความรักของเธอที่มีต่อคนเหล่านั้นเพิ่มมากขึ้นจากการเสียดสีต่อตำแหน่งกาหลิบ ทำให้พวกเขาในสายตาของเธอเหมือนเป็นผู้มีฐานะอันครุสูงส่งทางศาสนา”

تابعت الأم الحديث باهتمام مركزة فيه وعيه كله كى تفهم أقصى ما يسعها فهمه منه كدأ بما ثار حديث في الشئون العامة البعيدة كل البعد عن اللغو المنزلى ، تلك الأمور تشوقها، وتدعى القدرة على فهمها، ولا تردد اذا

سنحت فرصة عن المشاركة فيها غير مبالية بما تحدته آراؤها في أحيان كثيرة من الاستهانة المشربة بالعطف، ولكن لم يكن شيء ليحطم مجاديفها أو يصددها عن الاهتمام بهذه الشئون (الكبيرة) التي يبدو أنها تتبعها مدفوعة بنفس البواعث التي تدفعها الى التعلق بدروس كمال الدينية أو مناقشة ما يلقي عليها من معلوماته الجغرافية والتاريخية على ضوء معارفها الدينية أو الاسطورية، وقد أكسبها هذا الجد شيئاً من الامام بما يقال عن مصطفى كامل ومحمد فريد وأفندينا المبعد، أولئك الرجال الذين ضاعف من حبها لهم أخلاصهم للخلافة الأمر الذي قرّبهم في نظرها - كشخص يقدر الرجال بحسب منازلهم الدينية - من مراتب الأولياء الذين تهيم بهم³²

นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังกล่าวถึงความวิตกกังวลของอะมีนะฮ์ ต่อการเดินทางไปเจรจาของผู้นำชาตินิยมอย่างชะฮัด ซัมลูลและคณะที่ประเทศอังกฤษ

“แม่แสดงความประหลาดใจและถามพะหมี พวกเขาจะไปประเทศอังกฤษเพื่อขอให้อังกฤษออกไปจากอียีปต์หรือ คิดอะไรอย่างนี้พวกแกมาหาแม่ที่บ้านของแม่เพื่อจะไล่แม่ออกจากบ้านได้ยังไง พวกเขาจะไปเอาความกล้าหาญมาจากไหนที่จะพูดกับคนเหล่านั้นในประเทศของพวกเขา สมมุติว่าพวกอังกฤษฆ่าพวกเขาที่นั่น ใครจะรู้ว่าเกิดเหตุอะไรขึ้นกับพวกเขา ทหารของพวกนั้นยังไม่กล้าเดินตามท้องถนนที่ห่างไกลผู้คนในไคโร เพราะเกรงจะถูกลอบทำร้าย เมื่อเป็นอย่างนั้น อะไรจะเกิดขึ้นกับใครบางคนที่ถูกเข้าไปในประเทศของคนอื่น?”

فتولت الأم الدهشة وقالت مخاطبة فهمي : يذهبون الى بلاد الانجليز ليطالوهم بأن يخرجوا من مصر؟! .. ليس هذا من الذوق في شيء .. كيف تزورني في بيتي وأنت تضمّر طردى من بيتك؟! .. كيف تواتيهم الجرأة على أن يقولوا لهم هذا في بلادهم! .. هب الانجليز قتلوهم هناك فمن ذا يدري بهم؟! .. ألم يجعل جنودهم المشى في الشوارع البعيدة من المخاطر غير المأمونة؟! .. فكيف بمن تحدّثه نفسه باقتحام ديارهم!³³

นอกจากนี้อะมีนะฮ์ยังพูดให้ลูกๆ ฟังเกี่ยวกับวีรบุรุษที่ยิ่งใหญ่ อูรอบีบาชาที่กล้าหาญที่สุดคนหนึ่ง ชะฮัด ซัมลูลไม่มีความหมายเมื่อเปรียบเทียบกับท่าน ท่านอยู่ในกองภาคพื้นดิน เป็นนักรบ ท่านไม่ได้อะไรเลยจากการต่อสู้กับอังกฤษ พวกมันจำคุกท่านแล้วเนรเทศไปประเทศอื่น

³² นะอูบ มะห์ฟูซ . บัซนัลกือศรอน . หน้า 371

³³ นะอูบ มะห์ฟูซ . บัซนัลกือศรอน . หน้า 371-372

เธอมีความสุขมากที่ได้พูดคุยเรื่องการเมืองอย่างเต็มปาก บางครั้งเธอรู้สึกปลื้มที่หลายๆ ขอให้เล่าประวัติวีรบุรุษผู้ที่กล้าหาญในอดีต

การออกมาเคลื่อนไหวและเดินขบวนของสตรียังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ผู้ประพันธ์ชี้ให้เห็นบทบาทของสตรีอียิปต์ในฐานะมารดาและภรรยาที่ให้ความสำคัญกับการปฏิวัติครั้งนี้ ดังที่ได้แสดงไว้ในกวีนิพนธ์ของท่านฮาฟิซ อิบรอฮีม ซึ่งกล่าวชื่นชมความกล้าหาญของสตรีอียิปต์ที่ออกมาเคลื่อนไหวแสดงพลังบริสุทธิ์คัดค้านอังกฤษ สร้างขวัญกำลังใจและกระตุ้นความฮึกเหิมและความกล้าหาญของผู้ชาย ดังนั้นบทบาทของสตรีในการเดินขบวนประท้วงครั้งนี้ถูกนำมาไว้ในบทกวีว่า

พวกผู้หญิงเดินขบวนประท้วง

ฉันได้ไปสอดส่องดูกลุ่มของพวกนาง

ดังนั้นพวกเธอได้เอา

ผ้าคลุมสีดำโบกสะบัดเป็นเครื่องหมาย

พวกนางได้โผล่ขึ้นมาเหมือนดวงดาว

ดวงดาวที่ส่องแสงท่ามกลางความมืด

พวกนางเดินไปตามท้องถนน

บ้านของชะอ์ คือ จุดหมายปลายทาง

فتمثل فهمى بأيات من قصيدة حافظ في مظاهرة السيدات :

خرج الغواني يحتججن

ورحت أرقب جمعهنه

فاذا بمن تخذن من

سود الثياب شعارهنه

فطلعن مثل كواكب

يسطعن في وسط الدجنه

وأخذن يجترن الطريق

34 ودار سعد قصدهنه

บทกวีนี้สะท้อนภาพสตรีอียิปต์ที่ออกมาเคลื่อนไหวเดินขบวนตามท้องถนนประท้วงอังกฤษที่จับตัวและเนรเทศผู้นำของพวกเขาอย่างหาญกล้าโดยไม่เกรงกลัวต่ออำนาจผู้รุกรานภายใต้อาภรณ์และผ้าคลุมสีดำเดินโบกธงสะบัดพลั่ว! หวี โดยมีเป้าหมายที่บ้านชะอ์ด ชัมลูลเพื่อกดดันให้อังกฤษปล่อยตัวชะอ์ดและคณะ การเดินขบวนอย่างลับปล้นมีขึ้นระหว่างถนนอันนะห์ฮาซ (ถนนข้างทองแดง) และถนนบัยต์ อัลกอฎี ผู้คนร้องตะโกนออกเสียง ชะอ์ด ชะอ์ด!

ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงความสุขของสตรีอียิปต์ที่ออกมาแสดงความดีใจ เมื่อทราบข่าวทางรัฐบาลอังกฤษปล่อยตัวชะอ์ด ชัมลูลและคณะ

“พวกผู้หญิงมองทางช่องข้างประตู แล้วร้องออกมาอย่างปลาบปลื้ม การเดินขบวนอย่างลับปล้นมีขึ้นระหว่างถนนอันนะห์ฮาซ (ถนนข้างทองแดง) และถนนบัยต์ อัลกอฎี ผู้คนร้องตะโกนออกเสียงชะอ์ด ชะอ์ด ชะอ์ด ชะอ์ด! บนหอคอยเสียงอะซานเรียกมุสลิมให้มาละหมาด พวกเขาขอบุคคลพระเจ้าและขอพรหลังจากนั้นก็ส่งเสียงตะโกน เกวียนเทียมลาเป็นลิบๆแน่นไปด้วยผู้หญิงเป็นร้อยปิดหน้าปิดตา หลายคนเดินรำและร้องเพลง แสดงความรักชาติ มองไปทางไหนก็เห็นแต่คนป่าวร้องตะโกน โลกเงียบสนิท กำแพงถูกพวกเขาปิดซ่อนไว้ เสียงกู่ร้องหาชะอ์ดดังกึกก้องไปทุกแห่งหนเหมือนอากาศกลายเป็นแผ่นเสียงขนาดมหึมาหมุนอย่างต่อเนื่องอยู่บนจาน บรรเลงออกมาเป็นชื่อ ชะอ์ด ไม่รู้จบสิ้น”

في النوافذ التي تراجحت فيها الأحداث وانطلقت الزغاريد من وراء خصائصها، في المظاهرات التي تألفت ارتجالاً ما بين النحاسين والصاغة وبيت القاضي هاتفة قلوبها لسعد، وسعد وسعد ثم سعد، في المآذن التي أعتلى المؤذنون شرفاتها يشكرون ويدعون ويهتفون، في العربات الكارو التي تجمعت بالعشرات حاملة المئات من النسوة المتلفعات بالملاءات

³⁴ นะฎิบ มะห์ฟูซ . บัณฑิตก็อศรอยน์ . หน้า 429

الف وهن يرقصن ويرددن الأغانى الوطنية، لم يعد يرى الا آدميين أو بالاحرى هاتفين، أختفت الأرض وتوارته الجدران
وتعالى المتأف لسعد في كل مكان كأنما الجو قد انقلب أسطوانة هائلة تدور بلا توقف مرددة اسمه.³⁵

หัวใจของอะมีนะฮ์เปี่ยมล้นไปด้วยความดีใจ เธอรู้ว่าการปล่อยตัวชะอ์ดเป็นข่าวดีของการกลับไปสู่
สันติภาพและความสุข เธอพูดพิมพ์ในใจ “ฉันเห็นสิ่งที่ไม่เคยเห็นมาก่อน วันแห่งคำพิพากษามาถึงแล้ว พวก
ผู้หญิงเป็นบ้ากันหรือใจ” เสียงกังวานยังอยู่ในโสตประสาทของเธอตลอด “ไอ้ซูฮัยน์ อูปลสรรหมดไปแล้ว”

ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาภาพการเดินทางของประชาชนและสภาพสตรีจำนวนหลายร้อยคนพร้อมทั้ง
ส่งเสียงร้องรำทำเพลงที่แสดงถึงความรักชาติ บรรดาสตรีที่อยู่บ้านต่างแอบมองทางหน้าต่างส่งเสียงร้องแสดง
ความยินดีตลอดเส้นทาง ทหารอังกฤษถอนกองกำลังจากถนนอันนะฮ์ฮาซไปยังย่านอับบาซีซ ความรื่นเริง
กลับคืนมาสู่ชาวอียิปต์อีกครั้ง แต่ในความสุขความรื่นเริงกลับมีคราบน้ำตาแห่งความโศกเศร้าเสียใจของแม่ที่
ต้องสูญเสียบุตรชายไปกับการปฏิวัติครั้งนี้อย่างอะมีนะฮ์ ถึงแม้จะได้รับการสรรเสริญจากประชาชนทั่วไปว่า
เป็นแม่วีรบุรุษก็ตาม มีแม่ที่โหนบ้างที่จะยอมให้ลูกเสียสละพลีชีพ อะมีนะฮ์ไม่เห็นด้วยที่พะหมีบุตรชายร่วม
เดินทางต่อต้านอังกฤษ เนื่องจากประชาชนจำนวนมากต้องมาสังเวชีวิตร่วมกับการปะทะกัน แต่เธอก็ไม่อาจ
ต้านทานต่อความต้องการของเด็กหนุ่มได้ เธอได้แต่ขอพร(ดูอาฮ์)ให้เขาปลอดภัย และเมื่อถึงฉากที่พะหมีลูกยิง
ก่อนที่จะสิ้นลมหายใจ เด็กหนุ่มคิดถึงแม่ คิดถึงคำสั่งห้ามของแม่ แม่จะเสียใจมากขนาดไหนถ้ารู้ว่าบุตรชายต้อง
จากไป อะมีนะฮ์เศร้าโศกมากถึงขั้นออกคลื่นน้ำตาไว้ไม่อยู่เมื่อทราบข่าวจากเพื่อนๆ ของลูก

ในฐานะผู้วิจัยเห็นว่าที่ผ่านมามีบทบาทรณีแม่ลูกกบฏองสรรเสริญที่ออกมาต่อสู้และเดินทางต่อต้าน
เคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชาย แต่สตรีก็ไม่ยอมรับการต่อสู้ที่ต้องสูญเสียเลือดเนื้อและต่อต้านความรุนแรงทุก
รูปแบบ รวมถึงการละเมิดสิทธิมนุษยชน แสดงให้เห็นว่าการใช้ความรุนแรงไม่ใช่วิถีทางสุดท้ายในการต่อสู้กับ
อำนาจเผด็จการไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดๆก็ตาม

³⁵ มะญิบ มะห์ฟูซ . บันทึกถือสรอห์น . หน้า 554

บทสรุป

1-วิถีชีวิตของสตรีชาวอียิปต์ในช่วงค.ศ.1914-1919 ยึดมั่นในจารีต ประเพณี และหลักคำสอนที่มาจากอิสลามอย่างเคร่งครัด ไม่บริโภคระแสนิยมแบบตะวันตก ให้ความสำคัญกับบทบาทและหน้าที่ของสตรี ไม่ว่าจะเป็นบทบาทสตรีในฐานะแม่ ภรรยา บุตรสาว เพื่อนบ้าน บทบาทในฐานะแม่เป็นสิ่งที่สังคมอียิปต์คาดหวังมากที่สุด เพราะจะต้องดูแลสมาชิกในครอบครัวแทนสามี แต่ในขณะเดียวกัน ด้วยความเป็นแม่ก็สามารถที่จะกำหนดหน้าที่และการมีส่วนร่วมทางด้านสังคม ศาสนา และการเมือง

2-ผู้ประพันธ์ชาวอียิปต์ นะญิบ มะห์ฟูซ ได้ชี้ให้เห็นว่าสตรีอียิปต์มักถูกนำเสนอภาพในรูปแบบอุดมคติเคร่งครัดในจารีตประเพณี กลุ่มอียิปต์ เป็นผู้หญิงแบบเก่าอยู่กับบ้าน ออกนอกบ้านคนเดียวตามลำพังไม่ได้ ต้องมีมะห์รอมไปด้วย เป็นกุลสตรี เป็นแม่ที่ดี เป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์ เชื่อฟังสามี ไม่พูดคุยกับชายแปลกหน้า รับผิดชอบครอบครัว และทำหน้าที่แทนสามีเมื่อสามีไม่อยู่บ้าน ดังวจนะท่านศาสดาทรงกล่าวว่า “และภรรยาเป็นผู้ดูแลบ้านและลูกของสามีเธอ และเธอเป็นผู้รับผิดชอบต่อผู้อยู่ใต้การดูแลของเธอด้วยเช่นกัน”

3-ผู้ประพันธ์ได้สะท้อนให้เห็นอีกอย่างหนึ่งก็คือความเชื่อหรือความเข้าใจของผู้ชายเกี่ยวกับหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้หญิงที่ถูกกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบที่ชัดเจนในสังคมและวัฒนธรรมอียิปต์ หน้าที่หลักของผู้หญิงมักจะอยู่แต่ในครัวเรือน ดูแลบ้าน ลูกและสามี การที่สังคมอียิปต์ไม่อนุญาตให้สตรีหางานทำนอกบ้าน มิใช่เป็นการเอารัดเอาเปรียบผู้ชาย แต่ทว่าถ้ามองอีกด้านหนึ่ง ค่อนข้างเป็นประโยชน์และเป็นความสุขที่ดีงามในครอบครัว ดังนั้นสังคมมองว่า ผู้หญิงควรจะได้รับยกเว้นจากการที่จะต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพ และวิ่งค้นหาเงินเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว

4-ในวรรณกรรมอียิปต์เรื่องนี้สะท้อนภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์หรือยึดโยงกับสภาพการเมืองของประเทศอียิปต์ ทั้งนี้เพราะประเทศอียิปต์เป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์การต่อสู้และการต่อต้านจากการตกเป็นอาณานิคมของตะวันตกอย่าง อังกฤษ การรุกรานของกองกำลังต่างชาติและสภาพบ้านเมืองในยามนั้นทำให้ภาพลักษณ์ของสตรีอยู่บนพื้นฐานของความรักชาติ

5-งานเขียนของ นะญิบ มะห์ฟูซนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญกับบทบาทผู้หญิงที่เสียสละความสุขส่วนตัวออกไปประท้วงเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายโดยไม่หวังเกรงหรือกลัวต่ออิทธิพลใดๆจากการรุกรานของกองกำลังต่างชาติ แต่เมื่อประเทศชาติสงบสุข กลับมาปกติ พวกเธอก็กลับมามีชีวิตเหมือนเดิม มีความสุขกับการเป็นแม่ ภรรยา และความ

พึงพอใจในการทำงานบ้าน ซึ่งความคิดดังกล่าวเป็นอัตลักษณ์คู่กับสังคมอียิปต์มายาวนาน และสะท้อนอยู่ในวรรณกรรมอียิปต์

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยเรื่องนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีด้วยความกรุณาของรองศาสตราจารย์ดร. อนงค์นาฏ เกกิงวิทย์ อาจารย์ที่ปรึกษาบทความวิจัยผู้ให้คำแนะนำ ชี้แนะ รวมถึงให้ข้อคิดอันเป็นประโยชน์ต่องานวิจัย อีกทั้งยังเสียดสีเวลาอ่านและตรวจทานจนกระทั่งบทความสำเร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณในความเมตตากรุณาของอาจารย์เป็นอย่างสูง

ผู้วิจัยขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ดร.พัชนี ตั้งยืนยง ที่ให้ความเมตตา และให้คำปรึกษาในการดำเนินงาน อีกทั้งคอยให้กำลังใจทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการเขียนงานวิจัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- ชัยยิด อบลอะฮ์ลา เมาคูดี. (2553). การคลุมหน้ากับสถานภาพสตรีในอิสลาม. แปลโดยกุหลาบเขียว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสืออิสลาม.
- นากิบ มะห์ฟูซ . (2547). โคตรโคโร ตอนพาเลซวอลค์.แปลโดยแคน สังคีต.กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.
- นารีมา แสงวิมาน.(2548).นวนิยายของนะญิบ มะฟูซ : ผลกระทบต่อจักรวรรดินิยมที่มีต่อการเมืองแอสังคมอียิปต์.ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มูรตะดูอ มุญาฮะฮารี.(2539). สิทธิสตรีในอิสลาม. แปลโดยโรน่าน อรุณรังษี.กรุงเทพฯ:ศูนย์ประสานงานนิสิตนักศึกษามุสลิมแห่งประเทศไทย.
- ราชบัณฑิตยสถาน.(2554).หลักเกณฑ์การทับศัพท์ภาษาอาหรับ.พิมพ์ครั้งที่1.กรุงเทพฯ:ราชบัณฑิตยสถาน.
- ศูนย์กษัตริย์ ฟ้าฮัด เพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน.(ฮ.ศ.1425). อัลกุรอานพร้อมคำแปลเป็นภาษาไทย.มะดีนะฮ์:ศูนย์กษัตริย์ ฟ้าฮัด เพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน

ภาษาอังกฤษ

- Afridi Mehnaz Mona. (2008). Naguib Mahfouz Aand Modern Islamic Identity. South Africa,University Of South Africa.
- El-Enary, Rasheed. (1993). Naguib Mahfouz the Pursuit of Meaning. New York, Routledge.
- Gordon, Haim. (1990). Naguib Mahfouz's Egypt: Existential Themes in His Writtngs.Connecticut: Greenwood.
- Mahfouz Naguib. (1994). Palace Walk. Translated by William Maynard Hutchins and Olive E.Kenny. London, Black Swan.
- Salmawy, Mohamed. (2001). Naguib Mahfouz at Sidi Gaber: Reflection Of Naobel Laureate1994 – 2001. Cairo, The American University.

ภาษาอาหรับ

القرآن الكريم

محمد فؤاد عبد الباقي ، المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الكريم ، دار الحديث القاهرة ، الطبعة الأولى 1987م الطبعة الثانية 1988م

د محمد رواس قلعه جي د حامد صادق قنبيبي ، معجم لغة الفقهاء ، دار النفائس بيروت ، الطبعة الأولى 1985م الطبعة الثانية 1988م

المنجد في اللغة والأعلام ، دارالمشرق بيروت ، الطبعة السادسة والعشرون نجيب محفوظ ، بين القصرين ، القاهرة ، مكتبة مصر ، 1984م

الإمام محي الدين أبي زكريا يحيى بن شرف النووي ، صحيح مسلم بشرح النووي ، طبعة جديدة مخرجة على الكتب الستة خرج أحاديثه محمد عبد العظيم ، دار التقوى المناوي ، التيسير بشرح الجامع الصغير ، دار النشر ، مكتبة الإمام الشافعي – الرياض 1988م الطبعة الثالثة

د عبد الرحمن بن إبراهيم الفوزان ، د مختار الطاهر حسين ، أ محمد عبد الخالق محمد فضل ، المكتب الرئيس العربية للجميع ، الطبعة الثالثة ، 2004م

เว็บไซต์

ภาษาไทย

"วันฮีด". วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี. มุลนิธิวิกิมีเดีย. 12 ตุลาคม 2555. เว็บ. สืบค้นเมื่อ 26 ธันวาคม 2555. <<http://th.wikipedia.org/wiki/วันฮีด>>.

"เราะมะฎอน". วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี. มุลนิธิวิกิมีเดีย. 10 มีนาคม 2555. เว็บ. สืบค้นเมื่อ 26 ธันวาคม 2555. <<http://th.wikipedia.org/wiki/เราะมะฎอน>>.

ภาษาอังกฤษ

Tamer Ibrahim. "Egyptian Revolution of 1919". Egypt News. 22 March 2009. Web. 15 December 2012.

< <http://news.egypt.com/en/2009032225663/spot-light/spot-light/egyptian-revolution-of-1919.html>>.

Nabila Ramdani. "Egyptian Women in the 1919 Revolution: Political Awakening to Nationalist Feminism".

LSE Blogs. Web. 20 December 2012.

< <http://blogs.lse.ac.uk/mec/2012/06/21/egyptian-women-in-the-1919-revolution-from-political-awakening-to-nationalist-feminism/>>.

ภาษาอาหรับ

من هو المحرم الدائم ومن هو المؤقت، منتدى الفتاوى الشرعية، 7 October 2002. Web. 15 March 2012.

< <http://ftawa.ws/fw/showthread.php?t=12126>>.